

Prugberger Tamás*

A globál-makro és a lokál-mikro világszemlélet társadalompolitikai gyakorlata közötti ellentét, a kettő közötti kompromisszumra jutás égető problémája a történelmi folyamatok áttekintése tükrében

– A Glóbuszon való életfeltételek és az emberiség jövőjének kilátásai

I.

Társadalomfilozófiai indukáció

Tanulmányunk kiinduló alapját inkább a praktikumon és kevésbé az elméleten alapuló világszemlélet, nem pedig az inkább az elméleten és kevésbé a praktikumon alapuló világnézet képezi. Ez utóbbi ugyanis olyan filozófiai kategória, amelyet bizonyos rendszerezettség és konzisztencia jellemez. Ezzel szemben a világszemlélet kevésbé filozófiai és rendszerező igényű. Kitekint a praxisra és a praktikum jelenségei és hatásai alapján igyekszik változtatni a praxison, vagy úgy, hogy alkalmazkodik a jelenségekhez, vagy olyként, hogy a jelenségeket igyekszik megváltoztatni, átalakítani. Ez áll fenn az egyén és a szűkebb társadalmi környezete, vagyis az individuális mikrovilág viszonylatában, amely ontológiailag sugarasan tágul a nemzés útján a család és annak természeti és társadalmi környezete (családon belüli interperszonalitás és annak kapcsolata a lakhelyi növényi és művi környezettel) tekintetében, amely szélesedik a munkahelyi, a beszerzési-vásárlási, azaz a kereskedelmi, továbbá az utódnevelési (bölcsődei, óvodai és iskolai) környezet irányában. Innen több irányban sugárszerűen továbbgyűrűzik egymással összekapcsolódva számos más, szintén vérségi alapon kialakuló kis társadalmak szövetével, amelyek ilyen módon kialakítják a nagyobb lokális

---

* Prugberger Tamás, az MTA doktora, professzor emeritus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia tiszteletbeli tagja, Debrecen

társadalmakat. Ezek összekapcsolódása révén kialakulnak az egyre nagyobb társadalmi szervezetek, amelyek a növekedési folyamatban a nyelvi kommunikáció útján nemzeti-nemzetiségi közösségekké, majd internacionális, végső soron pedig globális supra-nacionális közösségekké fejlődnek fel. Ebben az emberi társadalmi felfejlődési folyamatban a centralizálódás-koncentralizálódás fokával arányosan gyengülnek és kiüresednek az egyedi sajátosságok, aminek következményeként eltűnnek a kisebb társadalmi közösségekre jellemző kulturális egyedi és fajlagos sajátosságok. Ez által egy uniformizálódás, kiüresedés következik be, amely annál erőteljesebben jelentkezik, minél erősebbé válik a globalizálódási folyamat.

Hasonló folyamat megy végbe az állatvilágban, az állatvilághoz tartozó valamennyi állatfajtnál és szintén hasonló zajlik le a növényvilágban is, ahol az egyes növényfajták szaporodási folyamatát (porzás) a légmozgás, míg másokét a kis szárnyas állatok repülő közreműködése biztosítja. Az egyes növény-, és állatfajták egymásra utalt életközössége alakítja ki a növényi és állati fajlagosan elkülönülő, egyben pedig egymásba kapcsolódó életközösségét, amelybe az ember és a különböző dimenziójú emberi társadalmak is bele tartoznak.

Az egyes állati fajok közösségei faji alapon egyszerűbb életközösségi intézményrendszereket hoznak létre és ez a csorda, amelyhez tartozó állatok egymást figyelmeztetik a veszélyekre. Általában együtt gondoskodnak az élelembeszerzésről. A különböző fajok csordái közül több egymással élesen szemben áll, különösen a húsfogyasztók, ahol a táplálékot az egyik csorda a másik csorda tagjainak megölésével és elfogyasztásával biztosítja. Ezek mondhatók agresszív állati csordáknak, míg a növényevők békés csordáknak. Ha az emberi fajt is bele számítjuk az állatvilágba, az növény-, és húsevő. Agresszív és egyben békés is az állatvilág irányában. Ugyanakkor –miként egyes állatfajok a saját fajuk egyedeit is felhasználják saját élelmezésükre—ezt megtette a kulturálttá és civilizálttá válást megelőző időszakában az ember is. Mára azonban már ez az emberi társadalomra nem jellemző. Jellemző azonban a hatalomért, annak minél magasabb fokára való jutásért folyó harc, amely az egész állatvilágra jellemző, ahol közösségi élet folyik. Harc, illetve küzdelem folyik az egyes fajokon belül azonos neműek között a másik nemű lény megszerzéséért a szaporodási ösztön kielégítése és a szaporodás érdekében, valamint a faji állatközösségen belül a vezető szerep, továbbá a vezető közelségéhez tartozó kiváltságos hely megszerzéséért. Ez az emberi társadalomban sokkal bonyolultabban jelenik meg, mégpedig annál

bonyolultabban, minél nagyobb az adott társadalmi közeg. Ennek megnyilvánulási formája a társadalmi csoportokon belül az egyes egyének, valamint a társadalmi csoportok egymás közötti küzdelme, ami az állami intézményépítkezések bizonyos szintje felett nyílt hatalmi harccá, intézményes öldökléssé fajul. Az állatvilág a túlszaporodás elleni küzdelem és a biológiai egyensúly fenntartása az egymás élelmezési célú felfalásával, a növényeknél a feleslegessé váló termés elszáradásával, valamint a növényevők lelegetésével oldódik meg. Az állami szervezeti keretek intézményesült kialakulásával ez az egyensúly egyes államok közötti háborúkkal, valamint a járványokkal oldódott meg a történelem folyamán. Az orvostudomány fejlődésével, valamint az emberélet tömeges kioltásával járó fegyveres háborúk helyett bejövő emberéletet nem követelő kifinomult gazdasági háborúk következtében egyes régiókban túlszaporodás, más régiókban az élettartam növekedéssel járó elöregedés és stagnálás áll elő. Ebbe a folyamatba bejátszik még az is, hogy azokból az országokból, ahol kedvezőtlen társadalomgazdaságpolitikai vagy az emberi életfeltételeit elviselhetetlenné tevő természetes környezete-károsodási folyamatok állnak elő, tömeges népvándorlás indul el azokba a fejlett államokba, ahol ezen a téren minden rendben van. Ezzel azonban egyúttal tönkre teszik annak a társadalomnak a kultúráját, szerzeti és politikai rendjét, ahová bevándorolnak. Ugyanazok a törvényszerű folyamatok játszódnak le, mint a növény-, és állatvilágban. Ha egy fajtaidegen növényi és állatközösség megjelenik akár a kereskedelem által egy számára előzőleg idegen földrajzi környezetbe, igyekszik ott megtelepedni és az ott honos növényi és állati életközösséget kifúrni, végső soron felszámolni. Ennek lehetünk most tanúi az Afrikából és Ázsiából Európába özönlő muszlim kultúrájú migrációnak, amely az itteni görög-római sokistenhitet, a zsidó keresztény egyistenhitet, valamint a felvilágosodás ateizmusának az ötvöződéseként kialakult európai civilizáció helyébe a magáét, vagyis az előbbihez képest fejletlenebb muszlim kultúrát kívánja uralgó pozícióba helyezni. E migrációs áradat tömeges vonulás, miként ezt 2015-ben Magyarországon, 2018-19-ben pedig Szerbiában és Boszniában tapasztalható komoly természetrombolással és környezet-szennyezéssel jártak és járnak.

Az emberiség esetében ennél fogva a társadalompolitikai, gazdasági, kulturális, nyelvi és egyéb kommunikációs globalizálódás irányába tartó tendenciájával egy dekadenciába hajló univerzálissá váló minden irányú kiüresedés veszélye forog fenn, amit fokoz a vagyonos társadalmi rétegeknél a civilizáció által biztosított mindenoldalú kényelemből

fakadó szellemi és fizikai elernyedés. Ez a társadalom egyre szűkülő vezető rétege, míg az egyre szélesebbé váló vagyoniilag és társadalmilag lecsúszó társadalmi rétegeknél jelentkező túlszaporodást a betegségek és az éhínség fékezi. Ezt a hatalom koncentrálására törekvő itt említett szűk vezető elit az alul kulturált, civilizálatlan és unintelligens afroázsiai emberi csoportokat a civilizált és kulturált sokszínű európai kontinens nemzetiségi alapon szerveződött országaiba kívánja betelepíteni, hogy Európa sokszínű államalakulatai dekortikálódott univerzálisan hanyatló jelleggel egyszínűvé váljanak. Úgy tűnik, hogy ez által az emberiség sem kerül el az „Univerzum” valamennyi jelenségének a keletkezés, fejlődés, csúcson lét és hanyatláson keresztül a megszűnéshez vezető pályafutását, amely az Univerzum minden egyes jelenségére, jelenségcsoportjára jellemző, ide értve annak be nem látható tér-, és időbeli végtelenségét és mozgásának a plusz és a mínusz pólusok között örökletes és határok nélküli jellegét. Ebben a folyamatban az emberiségnek az Univerzum rész-elemeinek az integráció folyamataihoz hasonlóan a globalizáció irányába zajló koncentrációja jelenik meg, amely az Univerzum örökmozgásának megfelelően felbukkan, fejlődik, majd szétpukkad a forrásban lévő vízbuborékainak kialakulásához és szétpukkadó megszűnéséhez, valamint újból keletkezéséhez hasonlóan. Ennek megfelelően, ahogy növekszik az emberi társadalom, a növekedésének az arányában csökken az összetartozó ereje és egyre erőteljesebben növekszik az individuális szét-tartó jellege és esik szét az anarchiába torkolláson keresztül. Ezt a folyamatot próbáljuk nyomon követni a XX. század elejétől elindulva, ahol összehasonítási alapul szolgál a városállami Rómából kialakult globális világbirdalomnak a szétesése.

Konklúzióként mi ebből az állapítható meg, hogy végső formában öröktől fogva létezik egy lehatárolhatatlan végtelen Univerzum örökké való mozgással, amely mozgást eme „Univerzum” mindig is létezett és létezni fogó pozitív és negatív, vagyis ellentétes töltésű elemei tartják fenn. E mozgás az adott elem elérhető méretének elérését követő mikro-elemeire esik szét, mely mikroelemek újból növekedni kezdenek az általuk elérhető és elbírható méretig és annak szétesését követően kezdődik minden előről a végtelenségig. Eme Univerzum része a mi Naprendszerünk és azon belül a bolygónk, a Globus. A Globusunk földtörténete az itt leírt pozitív és negatív töltésű erők mozgása által hullámzó jelleggel periodikusan felmelegedési (vízözön és aszály) és lehülési (jégkorszak) korszakokat ír le. Ez a jelenség napjainkban különösen releváns gazda-

ság-, és jogpolitikailag, sőt azt lehet mondani össz-társadalompolitikailag, mivel az emberiség létét érinti környezeti élőhelyeivel együtt.

II.

A globalizáció irányába tartó társadalompolitikai és birodalomépítési tendenciák az ó-korban

Elő-Ázsiában és Észak-Afrikában a Tigris és Eufrátesz, valamint a Nílus partján kialakult nagy folyam-menti birodalmak, Asszíria, Babilon és Egyiptom előzménye e folyók mentén kialakult városállamok voltak, amelyek lakosai élelmezését elsődlegesen az ártéri gabonanövényzet biztosította. Azt pedig, hogy a folyók áradása ne vigye el a termést és tartalékolni lehessen a száraz időszakokra, e városállamok egyfelől csatornák létesítésével próbálták szabályozni a folyókat, az uralkodó szálláscentrumában tárolták a gabonát. A hatékonyabb folyószabályozás és gabonaraktározás végett e városállamok egymással közös csatornaépítés és közös élelemraktározás céljából szövetségre léptek, közülük pedig a legerősebb leigázta a többieket és így alakultak ki az ókori nagy folyam menti birodalmak, ahol a földek közföldek voltak. Ezért a parasztcsaládok amit betakarítottak, a saját szükségletüket meghaladó terméket a birodalmi székhelyen lévő tyrannosi palotagazdasághoz, vagy a tyrannosz által papi és állami főembereinek használatra juttatott birtokain lévő hasonló raktárakhoz voltak kötelesek beszolgáltatni, ahonnan az aszályos időszakokban a raktározott termékeket a földet művelőknek, a papi és a hivatalnoki személyzetnek, valamint az iparosoknak szükségleteikhez mérten kiosztottak. Ugyanakkor eleinte az egész közösség földterületét képező földek feletti uralmat egyre nagyobb mértékben a tyrannosz gyakorolja, aki papi és hivatalnoki holdudvarának osztja ki a földeket, ahová a körzet földművesei a termék-beszolgáltatást teljesíteni kötelesek, míg a szűk esztendőkből az élelmiszer-kiszolgáltatásra a raktárral rendelkező földbirtokos. A redisztribúciónak eme ázsiai termelési módját plasztikusan írja le Tőkei Ferenc és Ágh Attila.¹ Ez a redisztribúciós rendszer ugyanakkor Egyiptomban kiegészül a földet művelni nem szükséges paraszti munkaerőnek egyrészt állami és vallási közintézmények építésénél felhasználásra kerülő közmunkákra szorításával, másrészt pedig

---

¹ TŐKEI: *A társadalmi formák elméletéhez*. Kossuth Kiadó, Budapest (Bp.), 1971.; POLLÁNYI: *Archaikus társadalom és gazdasági szemlélet*. Gondolat K. Bp. 1976.; ÁGH: *Az ázsiai termelési mód Mezopotámiában*. Világosság, 1973/7. sz. melléklete.

kereskedésként is működő nagybani termelést folytató nem szabad műhelyipari és mezőgazdasági üzemekkel, ahol üzemirányítás mellett munkakollektívák dolgoztak a későbbi nagyüzemi munkavégzés előfutáraként.² Ezen kívül Asszíriában és Babiloniában pedig egészen fejletté vált a modern kereskedelmi joghoz hasonló kereskedelmi társaságok, bank-, és hitelügyletek kialakulása az agyagtáblák tanúsága szerint.³

Görögországban is a városállamiság volt a kiindulás, ahol az egyes városállamok szintén szövetségre léptek egymással. Ezek a szövetség azonban laza jellegűek voltak és tartós jelleggel inkább gazdasági együttműködésre irányultak, mint politikaira. Politikai szövetséget egymással csak háborús veszedelem esetén kötöttek, mint amilyenek a perzsákkal szembeni háborúk voltak. Miként az államrezon, ugyanígy a gazdaság is a középítkezések kivételével mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi családi vállalkozások kezében volt. Sőt, a mezőgazdaságot érintve törvényekkel meghatározták, hogy egy családnak maximálisan mekkora földterülete lehet, azaz mekkora földterületen gazdálkodhat.⁴ A kereskedelmi és a pénzforgalmi ügyletek jelentős része az agorán zajlott le, miként a politikai közélet is. Bár Görögországban az ókori keleti birodalmakhoz képest jóval lassúbb volt a globalizálódás irányába tartó folyamat a Hellenisztikus korra azonban Nagy Sándorral itt is bekövetkezett, aki nemcsak a görög városállamokat, vagyis Hellászt egyesítette, hanem Elő-Ázsiára, Egyiptomra és Indiára is kiterjesztette Birodalmát, amely azonban halála után szétesett.⁵

Itália is kezdetben latin, etruszk, szabin és görög városállami településekből állt, melyek közül Rómának sikerült a többit leigáznia és politikai, valamint gazdasági hatalmát először Itáliára, majd Karthagó megsemmisítésével Afrikára kiterjeszteni. Ezt követően meghódítja Nagy Sándor volt birodalma hellén-görög részét, amit követett Egyiptom, Izrael és a parthuszok, Panonia, Germania és Gallia, Dalmatia, Armenia, Gallia és Dácia, vagyis az egész földközi tengeri medence meghódítása. Kialakul a Kr. előtti I. század végére a Római Világbirodalom, amelyben

---

² Max WEBER: *Gazdaságtörténet, Közgazdasági és Jogi K. Kiadó (KJK). Bp. 1979. 139. o.; Az ókori keletvilágából.* Tanulmánygyűjtemény. Ford. és szerk. Boldizsár Iván. „Művelt Nép” Tud és Ism. terjesztő Kiadó, Bp. 1956. 29-34. és 27-56. o.

³ KUNCZ Ödön: *A kereskedelmi és váltójog vázlatja.* Grill K. Bp. 1922. 199. o.

⁴ HEGYI—KERTÉSZ—NÉMETH—SARKADY: *Görög történelem.* Osiris K. 123-160. o.; PRUGBERGER T.—OLAJOS I.: *A földtulajdon és birtok szerepe az ókorban és a középkorban.* In: Miskolci Jogi Kari Közlemények. XVI/1999.

⁵ Előző jegyzetben hiv. mű: 299-318. o.

a korai közvetlen királyi demokrácia, közvetett köztársasági demokráciává, majd pedig korábbi valóságos „Res Publica” Augustus hatalomra kerülésével a kr. előtti I. század végétől kezdve a Kr. utáni II. század végéig tartó formális „Res Publica”-vá, azaz principátussá alakul át, amely a II. századvégétől valóságos monarchiává, dominátussá formálódik. Kialakul az egy pólusú hatalmi centrumból irányított birodalom, amely azonban a II. század végétől kezdve társcsászárok által tagolódni kezd, majd a IV. század végén egy nyugati és egy keleti sászársággá, azaz birodalomra válik szét, melyek közül a nyugati a népvándorlás során törzsi nemzetiségi államokra, Itália pedig városállamokra esik szét. Az államszervezetnek e globális irányba tartó fejlődésével, majd hanyatlásával és szétesésével párhuzamosan alakul a gazdasági élet is. A mezőgazdaságban kezdetben a családi parasztgazdaság uralkodik. A családi parasztgazdaságokat azonban a közülük a legügyesebb jó kereskedelmi és vállalkozói érzékkel bíró majorgazdák felvásárolják, a volt földtulajdonos parasztgazdákat azonban meghagyják a tőlük megvásárolt földeken haszonbérlokként, kolonosokként. Lakásuk is helyben marad. Így alakulnak ki a kolonusi telepek, a kolóniák. Ahogy a Római Birodalom a győztes háborúk során egyre növekedett és a hódító háborúkból egyre több rabszolgává tett fogollyal tértek haza, a majortulajdonosok az olcsó rabszolgamunkaerővel cserélték le a kolonusokat, kik részére haszonbért kellett fizetni a majorgazdának, vagy a termés egy részét a kolonusnál kellett hagynia. Ugyanaz zajlott le, mint később, a XIV. századi Angliában, amikor a jobbágyokat a földesurak elűzték a bekerítési törvényekkel a földekről a juhtenyésztés érdekében elűzték, a csavargó törvényekkel pedig dologházakba, vagy a manufaktúrákba kényszerítették, így kialakítva a nagyüzemi munkásságot (M. Weber, 94. o.). A Római Birodalom majorgazdái nem ezt az utat választották. A tehetségesebb és kereskedelmi, tárgyalási érzékkel rendelkező volt kolonusokat árú-kísérőként tovább alkalmazták. Ugyanis a majorságok nemcsak mezőgazdasági termékeket termelő árú-gazdaságok voltak, hanem többségük termékszállító is volt. Termékbeszállítást végeztek az állam részére, amely továbbszállította a terméket a birodalom különböző helyein állomásozó katonaság számára, valamint a nagyvárosokba, így Rómába is bevándorolt kolonus-tömegek élelmezésének biztosítására, akiket a római állam a „panem et circenses” alkalmazásával tartott féken. A Római Birodalomban kialakult a gazdaság és a közlekedés részére munka-, és közlekedési eszközöket előállító üzemi termelés, a mai jellegű nagybirtok-rendszer, a manufakturális nagyüzem, az árú-szállító nagykereskedelem és a tőzsdei, valamint a

banki ügyletek rendszere, amelynek színterei a bazilikák voltak. Emellett a nagyvárosokban a fórumokon és azok közelében működött a maihoz hasonlóan a piaci vásár, ahová a környező mezőgazdasági települések kolonussá vált felszabadított rabszolgái vitték be termékeket eladásra és ugyanígy jártak el a kisiparosok is. Kialakultak a mai szakszervezetekre emlékeztető szakmai érdekvédelmi testületek, a „collegiumok” is, melyek segélyezték a kollégium elhalálozott tagjainak családját, valamint az elöregedett, dolgozni már nem tudó kollégiumi tagokat. Visszatérve még a mezőgazdaságra, annyit el kell mondani, hogy amíg a kisparaszti gazdálkodás működött, a görög családi farmgazdálkodáshoz hasonlóan a termelés diverzifikáltan folyt és részben még a kolonusi gazdálkodás ideje alatt is. Amikor a kolonusokat rabszolgákkal cserélték ki a majorgazdák, megszűnt a diverzifikálással kapcsolatos váltógazdálkodás és a termék szállítási szükségletek kielégítése érdekében is egy, vagy kevésfajta, zömmel gabonatermesztésre tértek át, ami a termőterületek regenerálódása ellen hatott. Ez akkor szűnt meg, amikor a majorsági rabszolgák a felszabadításukkal kolonusokká váltak. Azt követően ismét kezdett visszatérni a diverzifikált termelés és ezzel együtt a váltógazdálkodás.⁶

A Római Birodalom nyugati felének megszűnése nagyban hasonlít Európa mai helyzetéhez. A Kr. u. III-IV. századtól kezdve a középrétegektől felfelé a vagyonosodással és a jólét növekedésével a közerkölcs egyre szabadossá válása következtében rohamosan csökkent a szaporodás. Egész kolóniák ürültek ki az elnéptelenedés következtében. Császári ediktumokkal adót vetettek ki a gyermektelen családokra, egyedül álló férfiakra és nőkre, ami alól azonban a felső tízezer az ugyancsak gyermektelen császároktól könnyen kapott mentesítést. Az elnéptelenedett területekre a római adminisztráció beengedte és letelepítette a „limesekhez”, a birodalom határaihoz érkezett barbár törzseket, amelyek azonban nem maradtak a letelepedésre kijelölt területen, hanem tovább vándorolva szét dúlták a birodalom más területeit, nagy pusztításokat okozva. Végül is elfoglalva a Birodalom nyugati területeit, azokon kialakították saját törzsi-nemzetiségi államaikat, beolvasztva a latin őslakosságot.⁷ Ez alól mentes maradt Római Birodalom keleti része, az „Új Róma”, amelyet azonban szintén zsugorítottak a barbár törzsek, mit pl. amilyenek a

---

⁶ WEBER: 140–147. és 343–347. o.

⁷ SOMOGYI József: *Eugenika és etika*. Pallas & Engenberger K. Szeged, 1934. 8–13. o.; Eduard Gibbon: *Der Untergang des römischen Weltreiches*, Paul Aretz Verlag, Berlin, Leipzig Wien.

bolgárok és a vlachok voltak. Azonban ennek ellenére államiságát megtudta őrizni Konstantinápolynak a törökök által 1453-ban történt elfoglalásáig. Tanulságos lehet mind ez a mai viszonyokra, ahol szinte megismétlődni látszik mindaz, ami a Nyugat Római Birodalom utolsó évtizedeiben megvalósult. A barbár néptömegek végig rabolták és pusztították a birodalom nyugati területét. Ezt viszont nem tudtak megtenni a morálisan is az erkölcsileg is teljesen széteső Nyugat-Római Birodalomnál jóval szilárdabb morális talajon álló kelet-Római Birodalomban.⁸ E párhuzam nagyon aktuális napjainkra, ahol a Visegrádi Négyek és Közép-Európa más államai a nyugat-európai országokat és az Európai Uniót, szellemileg és morálisan jelentősen meghaladva, vissza tudták eddig tartani a migráns áradatot, megvédve országaikat az előzőnlésüktől.

III.

A globális társadalom-gazdasági államalakulat széteséséből kialakult mikro-feudális társadalomgazdasági és államszerkezet

A Római Birodalom nyugati részének szétesését követően a népvándorlás törzsei viszonylag kisterületű államalakulatokat, illetve városállamokat alakítottak ki Itália földjén, amelyek felszívták a római őslakosságot is. Galliában átmenetileg kialakult a Frank Birodalom, amely azonban Nagy Károly halálát követően két részre szakadt, amelynek Európa déli részén több nagyobb államalakulatból viszonylag korán kialakult a centrális feudális Franciaország, az északi részén pedig sok német „Kurfürsttum”, azaz fejedelemség viszonylag laza szövetségéből a feudális szét-tagoltságú Német-Római Birodalom. Centralizált államalakulatok kialakulására először a tengerpartokkal és a római birodalmi időszakban megépült, illetve kialakult kereskedelmi útvonalak területén elhelyezkedő államalakulatok centralizálódtak és erősödött meg a központosított államrezon abból a szükségszerűségből fakadóan, hogy a gazdasági élet, a termelési és az áruforgalom a kelet-indiai és az arab térségből biztonságot igényelt. Ezért ezekben az államokban alakult ki legelőször a bank- és a hitelügyletek, valamint a pénzek és áruk letétként történő megőrzésére alkalmas intézmények, a bankok és a pénzváltó csarnokok a pénz-, és áruk megőrzésére szolgáló biztonságos intézmények, a pénzintézetek és a közraktárak. Ezek az országok a kontinentális Európában Franciaország, Hollandia, Spanyolország és Portugália, valamint az olasz

---

⁸ L. Daniel GIMENO: *Bizánc, Nagy civilizációk*. Kossuth K. 2010.

városállamokon kívül elsősorban a Dél-Itáliát egyesítő Kettős Szicíliai Királyság és bizonyos mértékig a Vatikán Állam, valamint a kis területe ellenére komoly gyarmatosított gazdaságpolitikai csomópontokkal rendelkező Velencei Köztársaság. Nem véletlen, hogy ezekben az államokban alakult ki az áruforgalmat, valamint a bank-, és hitel-, továbbá váltó ügyleteket rendező kereskedelmi jogi szabályozás és eme országokban került először kodifikálásra, míg a széttagolt, számos kurfürsttumból álló Német Római Birodalomban csak azt követően, hogy a német fejedelemségek a porosz király kancellárjának, Bismarcknak a centralizációs politikája következtében az új császári Német Birodalomba betagozódtak. Majdnem ezzel párhuzamosan ment végbe Itália egy államalakulattá, Olaszországgá történő egyesülése is. A népvándorlás-kori széttagoaltságból és a teljes közbiztonság hiányából a társadalom-gazdasági és a jogbiztonsághoz vezetett centralizáció először a már említett frankofon és latin, valamint a németalföldi holland területeken ment végbe. Ezzel szemben a politikailag széttagolt német területeken a kereskedelmi utak mentén lovagvárak épültek, amelyek urai, amikor kereskedelmi utazók érkezését látták, lerohantak megdézsmálni az árújukat. Minthogy több lovagvár is létezett a Rajna folyó mentén, a lovagvárak urai megállapodtak abban, hogy milyen arányban vámolnak, hogy mindegyiküknek hasznuk legyen és hogy a kereskedelmi karavánoknak is megérje eme utakat máskor is megtenni.

Ami a népvándorlástól a kapitalizmus kialakulásáig terjedő középkori gazdaság alakulását illeti, a népvándorlás nemcsak a római állam intézményrendszerét, hanem a gazdasági rendszerét is szétverte. A korábbi internacionális kereskedelem és áruterelés is lokális módon nacionalissá vált. A népvándorlás korában a mezőgazdaság és az autarch élelmiszertermelés, majd később a hozzá kapcsolódó lokális háztartási szükségletek kialakítására orientálódott élelmiszer-, és háztartási-kisipari, valamint mezőgazdasági eszközkereskedelemre összpontosult piaci rendszer alakult ki az áruforgalmat lebonyolító gazdasági csomóponti kulcstelepüléseken, amelyek később városokká fejlődtek. Ez a regenerálódás a római városok „macellum” rendszeréhez kezdett hasonlítani, csak jóval primitívebb formában. A mezőgazdaságnak a római korból a népvándorlás korába történő átmenetét, vagyis e téren a kontinuitást az biztosította, hogy a Római Birodalom peremvidékeiről, majd egyre belsőbb területeiről a centrumba, vagyis Itáliába menekülő majorgazdák, sorsukra hagyták majorságukat. A majorságok a beáramló barbár törzsek birtokába kerültek, amelyek találkoztak a menekülésre képtelen kolonusokkal, akik

védelmet kerestek a területet birtokba vevő törzs azon előkelő urainál, akik a törzs legfőbb vezetőjétől hűbéri szolgálat teljesítése ellenében megkapták a majorközpontot a hozzátartozó telepekkel, kolóniákkal együtt. A közbiztonság hiánya miatt az új majortulajdonos a majorsági központot várrá, azaz erődítménnyé erősítette, a kolonusok pedig jobbágyokká váltak, a kolóniákból pedig a jobbágyfalvak alakultak ki. Miként a birtokhoz fejedelmi adományként jutott földbirtokosok birtokaikról meghatározott fajtájú és mértékű, termés-beszolgáltatásra, valamint jobbágyaik által elvégzendő meghatározott évi mennyiségű évi robotra, továbbá háborúk idején esetén meghatározott létszámú katona kiállítására volta kötelezve, ugyanígy a fejedelem által megadományozott várurak jobbágyai is a saját váruruk irányában is. Egyúttal mindegyik főúri várral megerősített birtokos a vár háztartásához a személyzetet a jobbágyfalvakból biztosított magának, miként a fejedelem is a saját birtokán lévő jobbágyfalvakból, előkelő várúri szolgálatra pedig a megadományozott főúri előkelőségek tagjaiból.⁹

Mínthogy a hűbéri társadalomnak a népvándorlás korától kezdve gazdasági és gazdaságpolitikai alapjává a föld és a mezőgazdasági termelés és a mezőgazdasági termékértékesítés, valamint a házi ipar lett, ezt kell egy kissé részletesebben elemezni. Az ókori viszonyok között globálisnak mondható Római Birodalom nyugati részének globális politikai és ugyancsak ilyen gazdasági rendszere széttöredezett, felaprózódott. Megszűntek a szervezett nagy közszállítások, mert megszűnt a római nagyüzemi termelés. A mezőgazdasági termelés alapja a kolonusból lett jobbágy telke lett, ami mintegy visszaadós jellegű adománya lett a jobbágnak a hűbérurától, aki ugyancsak a fejedelemtől kapta meg a majorságból kialakult várat és annak területeit a kolonusi telepekből kialakult jobbágyfalvakkal együtt. Lényegében a népvándorló barbár törzs által a Római Birodalomból elfoglalt területet annak főnöke, ki később királyi felkenésben részesült megtartva saját magának, a királynénak és a trónörökösnek, valamint a főhercegeknek, vagyis az udvarnak járó birtoktesteket, a többit felosztotta a törzs aleggységeinek vezetői között, azok pedig a közkatonák, valamint a helybeli őslakosság között. Ennek fejében járt a hűbéri szolgáltatás a már elmondottak szerint kiindulva a jobbágytelkek tulajdonosaitól a várúr felé, onnan pedig a törzs fejedelme, illetve az

---

⁹ PRUGBERGER: *A gazdasági szervezetek jogrendszer-tagozódási kérdései, különös tekintettel a szövetekezeti és az agrárviszonyokra*. Szövetekezeti Kutató Intézet, Közlemények (SZKI, Közl.) 133. I. fejezet, II. cím.

állammá válása után az állam királya felé. Ez az adományozott birtok, amiért az adományozott irányába természetbeni termékszolgáltatás járt a saját gazdaságából, valamint robot, vagyis mezőgazdasági munkavégzés a az adományozó birtokán, amit általában a jobbágyfalu lakói, mint jobbágytelek birtokosok közösen teljesítettek. Minden főúri, illetve uradalmi birtokhoz tartozó jobbágy-falunak azonban önkormányzata és egyúttal az uradalom által adományozott önkormányzata volt.¹⁰ Az uradalom gyakorolta a jogszolgáltatást az uradalmat és a területén lévő jobbágyfalvak, valamint a különböző jobbágyfalvak lakosainak egymással szembeni jogi konfliktusainak az ügyiben. Ha két uradalom között, vagy két uradalomhoz tartozó település vagy lakos között keletkezett jogi konfliktus, akkor abban a fejedelmi, vagyis az udvari bíróság, a későbbi királyi tábla döntött. Ha viszont a jobbágyfalun belül jelentkezett konfliktus azok lakói között, akkor a falu bírása döntött. Eme elsőfokú döntéssel szemben a fellebbezési székhez lehetett jogorvoslatért fordulni. Ez a rendszernek az egyik oldala, míg a másik az, hogy a törzsnek az állammá válását követően királlyá felkent feje az országának a királyi birtokhoz, vagyis az udvarhoz tartozó területeit nemesi vármegyékre osztotta, és azoknak a királyi hatalomhoz lojális lakosai nemesi rangot kaptak. Így alakultak ki a nemesi vármegyék, amelyek szintén önkormányzattal és az előbb leírt szisztémához hasonlóan a saját területükön vármegyei jogszolgáltatási székekkel rendelkeztek. Ha két vármegye, vagy azok lakói között alakult ki jogi konfliktus, akkor az az udvar székéhez került.¹¹

A gazdaság a feudális rendszerben az itt leírt adományozási rendszeréből kiindulva szerveződött meg. Létezett a saját jobbágy-gazdaság, amelynek csak egy része volt hűbérbe kapott birtok, egy része viszont saját tulajdonú szerzett birtok, hasonló a helyzet az uradalmi birtoknál, amely szintén csak részben a királyi udvartól származó hűbéradomány, részben pedig saját szerzemény. A királyi adományjogán lett földesúr nemcsak a jobbágyainak adományoz földet és erdőrészt, valamint rétet, hanem a jobbágyközség számára is erdő és legelőterületet, amelyet a jobbágyközség lakói közösen használhatnak és hasznosíthatnak, ami legtovább a községi legelő formájában maradt meg. Ennek hűbéri ellenszolgáltatása a községi robot megszervezése volt, amelyről a falu bírása

---

¹⁰ WEBER: 69–79. o.

¹¹ SZABÓ I.: *A középkori magyar falu*. Akadémiai K. Bp. 1969.; WEBER: 436–444. o.; CSIZMADIA—KOVÁS—ASZTALOS: *Magyar állam-, és jogtörténet*, Bp. 1972., PRUGBERGER: 9. sz. jegyzetben hiv. hely

gondoskodott. Az öröklés következtében azonban mind a jobbágytelek, mind az uradalmi birtok aprózódott volna. Ennek kivédésére alakult ki a mezőgazdasági (föld)öröklési rendszer, melynek értelmében mind a jobbágygazdaságot, mind pedig az uradalmi gazdaságot a néhai felmenőtől a lemenők közül főszabályként a legidősebb fiútestvér örökölte, akinek gondoskodnia kellett a többi lemenő kielégítéséről., egyúttal az elaggott lemenő eltartásáról. Ez a rendszer az uradalmi birtok esetében a hitbizomány, a jobbágy-, és a későbbi szabad paraszti agrárirtok és agrárgazdaság esetében az általános öröklési jogrendtől (Erbrecht) eltérő speciális mezőgazdasági öröklési rend (Anerberecht) lett, amely a családi mezőgazdasági rendszert preferáló nyugat-európai országokban ma is érvényesül.¹² A jobbágy család második férfi sarja lesz a falusi iparos, kovács, bognár, vagy szatócs, vagy pedig vásáros jobbágy, aki kimegy a jobbágygazdaság által előállított mezőgazdasági és házi ipari termékeivel, valamint a mezőgazdasági termelő eszközöket előállító falusi iparos áruival és egyúttal a részükre nyersanyag-beszerzést és termékértékesítést végez. Ahogy elszakad a köldökzsinór a családi jobbágygazdaságtól, a vásáros jobbágy letelepülve a kereskedelmi utak kereszteződésénél kialakuló csomópontokon, a személyi és a szakmai-gazdasági használati tárgyakat készítő műhelyeket és/vagy a kereskedelmi üzleteket alakítja ki, a különböző iparágakra szakosodva, amely szakosodás kisebb mértékben a kereskedelemben is megvalósul. A jobbágyi rétegből alakul így ki a kispiparosi és a kiskereskedői réteg, a gazdaságot nem öröklő és nem is kispiparossá vagy kiskereskedővé váló jobbágyszármazásúak pedig katonának, legtöbbször altiszti fokozattal valamint papként az alsópapság körében helyezkednek el. A jobbágy családok férjhez nem ment nőtagjai pedig vagy az uradalmi gazdaságban, vagy a gazdag kereskedő és iparos családok háztartásában háztartási alkalmazottként helyezkednek el, vagy apácának mennek. Ugyanakkor a főúri és a középbirtokosi nemesi családoknak a gazdaságot nem öröklő és az öröklésből ingó vagyonnal, illetve pénztökével kielégített családtagjai alakítják ki az ipari manufaktúrális üzemeiket, a kiskereskedőket áruval ellátó nagykereskedéseket, válnak bankárokká, pénz-, és biztosító intézetek tulajdonosaivá. A főúri és a nemesi uradalmi családoknak, vagyis a hitbizományt nem öröklő és nem a gazdaságban karriert kereső férfi családtagok válnak a hadsereg főtisztjeivé és tisztjeivé, vagy pedig klerikussá válva, körükből kerülnek ki a

---

¹² Wolfgang WINKLER: *Das landwirtschaftliche Erbrecht im westlichen Europa*. In: *Bergliche Landwirtschaft*, 69/1991. 517–542. p.

főpapok. A család hajdon nőtagjai pedig a királyi és a főúri udvarokban udvarhölgyekké és udvartartás irányítókká válnak, vagy pedig apácakolostorok rendfőnökévé. Visszatérve még a mezőgazdaságra, az egyházi kolostorokban alakultak ki az első nagyüzemi mezőgazdaságok és élelmiszer-feldolgozó üzemek. Innen terjedt el mind a jobbágy kisbirtokon, mind az uradalmi és a főúri birtokokon alkalmazott két-, majd háromnyomásos mezőgazdasági termelési rendszer, az ültetvények periodikus változtatásával és a termőföldek szintén periodikus pihentetésével, az ugaroltatással elérhető termőképesség-fenntartás.

A korai feudális középkorban és az azt követő virágkorában kialakul városok, mindenekelőtt a szabad királyi városokban a már bemutatott vidéki falusi és uradalmi földhasznosítási és agrárgazdasági jog mellett kialakult az ipari és a kereskedelmi jog. A kiinduló jogforrást a vásártartási jogot engedélyező szabad királyi városnak minősítő királyi, valamint vármegyei jogú városnak minősítő ispáni, valamint a földesúri birtokterületen a földesúr által mezővárosnak minősítő vásártartási jogot engedélyező kiváltságlevél jelentette. Elsősorban a szabad királyi és a nemesi vármegyei városokban alakultak meg az egyes ipari szakmák mestereit és segédeit tömörítő ipari, valamint a kereskedői cégek. A város statutuma szabályozta az ottani belső rendet és életet, a város igazgatási szervezeti és működési felépítését és rendszerét, valamint az egyes céheknek a várossal fennálló kapcsolati rendjét. A városi statutum írta elő azt is, hogy veszély, vagy a várost érő támadás esetén melyik városfal és bástya védelemben melyik cégeknek a kötelezettsége és mennyivel kell az egyes céheknek hozzájárulni a városi köz-, és egyházi épületek felépítéséhez és fenntartási költségeihez, ide értve a városfalak egyes szakaszait és a bástyákat is. Az egyes cégtag iparosok és kereskedők tevékenységének a rendjét a céhszabályzatok rendezték, úgyszintén a mester kötelezettségeit a céhhel, valamint a megrendelőivel és a vevőivel, továbbá a segédeivel és a tanulóival, vagyis az inasaival szemben. Az egyes iparágak és kereskedői ágak céhei a városok közötti kapcsolatok és országos, valamint országhatárokon átnyúló vásárokon szerzett tapasztalatok alapján kialakították az egyes gazdasági ágazatokhoz tartozó szakmák ipari rendtartásait, valamint kereskedelmi szabályzatait. Így alakult ki az eleinte városi státútumok által szabályozott háztartási cselédrendtartásokból, ipari és kereskedelmi szakmai céhrendtartásokból az egyes iparágazati törvények, amelyek rendezik az ágazat munkás-alkalmazottainak, a mesterek és a segédek, valamint a tanulóknak az alkalmazási jogviszonyát, a tanulók, vagyis az inasok jogviszonyát, amelyből további szintézisként

kialakul az iparjog, ami a kapitalista gyáripari törvényhozás elődje. A másik oldalon kialakul a kereskedők jogait és kötelezettségeit, valamint az egyéni/családi és társasági cégek árubeszerzési tevékenységét, továbbá az árú-, és pénzforgalmi nyilvántartását végző alkalmazottak jogviszonyát rendező jogi szabályozás. Ezzel párhuzamosan fejlődött ki az iparszerűen termelő-, és kereskedelmi egyéni, valamint társas vállalkozók által folytatott kereskedelmi ügyletek normatív rendje.¹³

Ebből alakult ki a kereskedelmi jog, ami viszonylag korán, a polgárok magánjogát, ide értve a tulajdonjogot, a használati-bérleti és az öröklési jogot, valamint a magánszemélyek egymás közötti jogügyleteit tartalmazó polgári jogot jóval megelőzően került kodifikálásra. Az államilag szentesített kereskedelmi és iparjogi kodifikációt megelőzően iparjogi státúumok és kereskedelmi szokást tartalmazó gyűjtemények rendezték a gazdasági tevékenység során követendő előírásokat. Ilyen szokásjogi gyűjtemény volt a tengeri hajózást rendező *Raccolta* gyűjtemény, az eleinte szokásjogi alapon, majd szaktörvényekben megfogalmazásra került bányajog, halászati jog, a kereskedelmi jog, melyek kialakulását nagyban elősegítette az állami bányászati és pénzverdei tevékenységet szabályozó előírások az ott dolgozó munkás és alkalmazotti státuszban dolgozók munkavégzési jogviszonyával együtt. A jog kodifikációja az újkor hajnalán már megindult, azonban átfogóvá csak a kapitalista társadalmi viszonyok között vált. A frankofon jogterületen ez elkezdődött a feudális abszolutizmus korában a kereskedelmi, valamint az ipari joggal és befejeződött Napóleon idején a magán-, és a büntető joggal, míg a germán jogterületen minderre egy évszázaddal később került sor. Ezzel szemben az angolszász jogterületen még most is az esetjog, a „case law” uralkodik. Ezzel az a probléma, hogy szűk joggyakorlati szempontot vizsgálva keres a bíró az adott ügyhöz hasonló korábbi ügyben hozott hasonló ítéletet és azzal indokolja meg a sajátját.¹⁴ Ez a szűk prakticista technikai szemlélet korunkban még problematikusabb, mivel újabban előtérbe kerül az esetjogi ítélkezéshez hasonló eseti problémákra hozott normatív aktus (Act) hozatal a mindenkori politikai és gazdasági érdekeknek megfelelően. Ez által az angolszász british és amerikai jogban a célszerűség dominál a jogszerűség helyett. Ennek a csírái érzékelhetők az angol kapitalizmus, különösen a manchesteri liberális kapitalizmus kialakulása idején, amelynek munkáselnemő hatásai az idők folyamán egyre

---

¹³ WEBER:120–132. o.

¹⁴ EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1975. 483–493. o.

erőteljesebbé váltak. Ezen Keynes hatására Roosevelt amerikai elnök és Ludwig Erhart német alkancellár a II. Világháború alatt és után bevezetett „welfare society”, valamint az ezzel összhangban álló szociális piacgazdaság eszméje enyhített a XIX. és XX. század fordulójától kezdve, ami azonban megszakadt a teacerizmussal.¹⁵

A napjainkban az európai és talán kevésbé a transzatlanti államiságot, társadalmi szerkezetet veszélyeztető migrációs folyamatok gyökerei bizonyos mértékben a késő középkornak az új korba történő átmenetének az időszakában egyre fejlettebbé vált és erőteljesen a keleti arab világ irányába fordult exkluzív orientalista kereskedelem hatására kezdett egyre érdekfeszítőbbé és jelentősebbé válni a közel keleti arab iszlám világ. A Közel-Kelet irányában hasonló jelenség a rómaiak idején is megjelent, aminek hatására a közel-keleti népek vallásvilága bekerült a Római Birodalomba és erőteljesen tért hódított ottan.¹⁶ A népvándorlást követően bekövetkezett stabilizálódás után, amikor már kialakultak a ma is egzisztáló államalakulatok, a Vatikán, a Velencei Köztársaság, Franciaország és a Német-Római Birodalom részvételével több sikertelen kísérlet indult a „Szentföld” elfoglalására. Tartósan azonban ez egyik szentföldi hadjáratban sem sikerült. A kontinentális európai nagyhatalmak és a katolikus egyház nosztalgiája azonban e téren ha szunnyadt is, de megmaradt sőt a késő középkorra a gazdaság által is motiváltan feléledt. Különösen Franciaország és a Velencei Köztársasággal az élen, Itália városállamai, hatalmas áruforgalmat bonyolítottak le az elő-ázsiai arab emírségekkel a vallási különbségek ellenére. Sajátosan toleráns viszonyban álltak az egyre jobban Európa felé nyomuló és a Kelet-Római Birodalmat és a bizánci kultúrát, valamint a görög társadalmat, ezen keresztül a görög-keleti ortodox keresztény vallást és kultúrát létében fenyegető török előre nyomulással. Ezzel szemben a német-római császároknak, köztük az egyben magyar király Luxemburgi Zsigmondnak, valamint a Hunyadiaknak a politikája is a török előre nyomulás megfékezése volt, amihez hiába kértek anyagi és katonai támogatást Franciaországtól az olasz városállamoktól, ide értve a Vatikánt is, ígéreteken és a török elleni harcra buzdításon kívül másra nem került sor. Hiába ígérte a bizánci császár a Vatikánnak, hogy a megsegítés fejében visszavezeti a keleti ortodox

---

¹⁵ GYULAVÁRI Tamás—KÖNCZEI György: *Európai szociális jog*. Osiris, 38. s. köv. o.; PRUGBERGER—JAKAB Nóra: *A foglalkoztatás elősegítés és igazgatás joga*. Bíbor K. Miskolc, 2016. 11. s. köv. o.

¹⁶ Emil DURKHEIM: *A vallási élet elemi formái*. Hartmann K. Bp. 2002.; SÁRY Pál: *A forradalmár Jézustól a terrorista Szent Cirilig*. Szt. István Társulat Könyvk. Bp. 2017.

keresztény egyházat a római pápa fennhatósága alá, a Vatikáni segítség elmaradt.

Összegezve az eddig leírtak alapján elmondható, hogy a feudális társadalmi, politikai és gazdasági rend, valamint állami intézményrendszer a globális római társadalmi, politikai és gazdasági rend, valamint állami intézményrendszer széthullásából alakult ki. Kezdetben e sokoldalú társadalom-gazdasági és politikai rendszer mikro rendszerekre szétesett sejtjei szerveződtek újjá, erősödtek működőképes kis gazdaság-, és társadalompolitikai államfunkciókká és intézményrendszerekké. Eme egységeknél vízszintesen egyenjogú kooperatív, együttműködési kapcsolatrendszer, míg függőlegesen viszont nem központosított szigorúan hierarchikus centralizált függelmi viszony, hanem részben alulról felfelé, részben pedig felülről lefelé kölcsönösen építkező és kooperáló kapcsolatrendszer jellemzett. Alapvetően így épült fel a grófságoknak elnevezett tartományokra a középkori Anglia, a departmenekre alapozott francia királyság és a kurfüstumokra épült német fejedelemségek. E feudális politikai decentralizáció azonban átfordult centralizációvá, mivel Spanyolország, Portugália, Anglia és Franciaország uralkodói kezdték kialakítani az abszolút monarchiákat. Legelőször ez Angliában következett be, majd Spanyolországban és Portugáliában. Látványosan zajlott le ez az angol ipari forradalom idején Cronwell Olivér irányítása mellett, valamint Franciaországban, ahol a napkirály, XIV. Lajos az általa Versaillesben létesített királyi és adminisztratív központba telepítette le az állami tisztségeket viselő főurakat, akik saját birtokukon alig tartózkodhattak. Így épült ki a az abszolutista feudális központosított állam, amelynek támpillére a gazdaságot működtető polgári rend vált. A tradicionális hagyományok fenntartása mellett lényegében ez zajlott le Spanyolországban és Portugáliában is. A Német-Római Császárság részét képező Porosz Királyságban is lezajlott le Nagy Frigyes idején, amely központosítást elindította édesapja, I. Frigyes Vilmos, a „Soldatenkönig”. Utóda, Nagy Frigyes kontinentális európai nagyhatalommá tette a Porosz Királyságot. Azonban Nagy Frigyes halálát követően alig három évtizeddel később a már polgárivá vált francia állam fejének, Napóleonnak a seregei igázták le, a még mindig fejedelemségekből álló Német-Római Birodalom más testrészeivel együtt. Nem maradtak ki ebből az osztrák örökös tartományok sem is, ahol az uralmat gyakorló I. Ferenc német-római, majd osztrákcsászár és magyar király kénytelen volt lemondani a német-római császári címről, mivel a szétagolt feudális szerkezetű Német-Római Birodalom és benne a központi hatalom kialakítása irányában elindult porosz

királyság szétesett. Ezzel a folyamattal feltartóztathatatlanul elindult a kapitalista társadalom-gazdasági fejlődés legelőször és legradikálisabban Angliában, radikálisan az 1779. évi Nagy Francia Forradalommal, illetve az azt megelőző felvilágosodás évtizedeivel Rousseau, Montesquieu és Voltaire szellemi munkásságán keresztül.¹⁷ Ezzel szemben Németországban egy egészen mérsékelt és kompromisszumos társadalmi praxis nélküli szellemi folyamat zajlott csak le a Humbold fivérek, és az új filozófiai áramlatokat képviselő, Fichte, Schelling, Kant és Hegel által.¹⁸

IV.

A civilizált európai társadalmak alakulásának főbb tendenciái a kapitalizmus kialakulásától kezdve napjainkig – Fejlődés és visszafejlődés

1. A klasszikus kapitalizmus kialakulásának az időszaka, a kibontakozás és benne a szövetkezeti mozgalom és társaság szerepe

Mint már jeleztük, a feudális társadalomnak kapitalistává történő átalakulásának a kezdete az angol forradalomtól és Oliver Cromwell királyi felkentség nélküli uralkodásának, valamint a jobbágyság elűzését végrehajtott bekerítési „act”-ok és a jobbágytelkekről elűzött és földönfutóvá tett csavargókká vált jobbágyoknak a csavargó „act”-okkal dologházakba és akkorra már kialakult manufaktúris nagyüzemekbe történt bekényszerítése volt. Erre lehetőséget adott az angol lépcsőzetes tulajdoni jogrend, mely szerint minden tulajdon végső eredője az angol korona és így a grófi birtok birtokosa hűbérese a királynak, a jobbágy pedig hűbérese a grófság részéről tulajdonosnak tekintett birtokosának. Az angol jogban a földművelőt a kontinentális európai joghoz hasonló agrárjogi szabályozás nem kötötte, mely szerint csak a hűbéri kötelezettségeit nem teljesítő jobbágyot lehetett a birtokáról elmozdítani, a szabad rendelkezési jog alapján a tulajdonos a földbérletet is minden további nélkül felmondhatta.¹⁹ Ezzel szemben a kontinentális európai jogokban, így sem Franciaországban, sem a Mária Terézia Urbáriumával általánosított jogilag is

---

¹⁷ LUDASSY Mária: *Az ész államáig és tovább... , XVIII. századi francia utópisták*. 1979, U.ő.: A trón, az oltár és az emberi jogok. 1984. Mindkettő in: „Gyorsuló idő” sorozat, Magvető K. Bp.; NYÍRI Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*. Szt. István Kiadó, 4. kiadás, 256–267. o.

¹⁸ NYÍRI: 223–229. és 266–325. o.

¹⁹ WEBER: 94. és 140–141. o.

lefektetve a Magyar Királyságban és a Német-Római Császárságban az angliai jobbágy-elűzés nem jöhetett szóba. Az viszont szóba jöhetett, ha hűtlenség címén az uralkodóval szembe forduló földesúr az uralkodó megfosztotta birtokától és azt másnak adományozta vagy a földesúr eladta birtokát, a jobbágyok a helyükön maradhattak.²⁰ Ez a szociális jogi szemlélet átkerült a kontinentális európai államok mostani polgári és munkajogába is, mivelhogy a bérházak új tulajdonosai nem lakoltathatják ki a régi tulajdonostól megörökölt bérlőket és ugyanígy munkáltatói jogutódlás esetén az új munkáltató is köteles a korábbi munkáltató munkavállalóit tovább alkalmazni.

Az angol ipari forradalmat követően először a szigetországban, majd a kontinentális Európában is egyre szaporodtak a nagyüzemek. A gőzgép feltalálásáig ez manufakturális formában, azt követően azonban gyáriparként jelent meg. Az így kialakult nagyüzemi, gyáripari uniformizált tömegtermelés mellett Nyugat-Európában egészen a globalizáció megjelenéséig, Közép-és Kelet-Európában pedig a kommunista hatalomátvételéig megmaradt és jelentős szerepet töltött be az egyéni és családi cégeként a javító és termelő egyéni-családi kisipar és kézművesség. Ehhez hasonlóan a kereskedelemben is kialakult és érvényesült egy párhuzamos kettősség, ahol az egyéni-családi cégek által működtetett kiskereskedelmi és utcai piaci árusítás kiegészül a nagyüzemi áruházakkal, bevásárló csarnokokkal.²¹ (Weber, 139. s köv., 163. s köv. o.). Ez utóbbinál azonban a kettő összekapcsolódik egymással, mivel a vásárcsarnok-tulajdonos bérleti jogviszonyokat létesítve egy fedett helyre gyűjti a kiskereskedőket, őstermelőket élelmiszerárúsokat és kisiparosokat. Ez által kialakul egy nem teljes koncentráció. Ugyanakkor azonban az egy koncentráció és centralizáció irányába, vagyis az egyre nagyobb vállalatok vállalkozások irányába törekvés sztenderd jelenség a tőkés társadalomban. A nagyméretű ipari és kereskedelmi vállalatok ugyanis a gazdasági verseny során igyekeznek kiszorítani a kisüzemeket és a kiskereskedéseket, melyek tulajdonosai – ha ez a kiszorítás sikerül – mesterképesítéssel rendelkezés esetén előkelő üzemvezetői állást kapnak az őket bedaráló vállalattól. Túlnyomóan e körből alakul ki a munkásarisztokrácia. A folyamatos koncentráció és centralizáció hatására jelentek meg fokozatosan a vállalkozók eleinte egyesület alapításaként megjelent ipari és kereskedelmi társaságok az e társaságokba tömörült vállalkozók vagyonegyesítésével,

---

²⁰ WEBER: 97-98. o.

²¹ WEBER: 139. s köv., 163. s köv. o.

ugyanakkor a nagybani vállalkozói működéshez szükséges tőkét még hosszú lejáratú bankkölcsönökkel, hitelfelvételekkel is kellett biztosítani. Mivel pedig a bankok a saját érdekükben tudni akarták, hogy a tőlük felvett hiteleket a nekik hosszú lejáratra eladósodott ipari és kereskedelmi cégek miként használják fel a kapott hitelt és szakszerű gazdálkodást folytatnak –e, mindennek figyelemmel kísérése végett betársultak a vállalkozásba. Így látták ugyanis biztosítva a hitel visszafizetését. A hitelintézeti tevékenység ilyen módon történt megnövekedése és egyre bonyolultabbá és sokrétűvé válása következtében a pénzintézetek többsége a banktőke koncentrációjával szintén társasági formában kezdett működni és mára ez szinte kizárólagossá vált. E betársulási folyamat vezetett az ipari-kereskedelmi, vagyis az árutőke és a pénztőke összefonódásához, a finansztőke által irányított gazdaságműködéshez. Mind ennek jogi leképeződéseként az eredetileg egyesületként működött társas cégek új, speciális jogi formája a kereskedelmi társaság, mégpedig annak valamelyik legalizált formája (Kkt., Bt., Kft., és Rt.) lett.²²

Az iparra és a kereskedelemre, valamint az árutőkét pénztökével kiszolgáló kereskedelemre jellemző e koncentrációs és növekedési folyamattal szemben a mezőgazdaságban egy mérsékelt dekoncentrációs irányváltás. Míg ugyanis a feudális társadalomra az uradalmi és a falusi családi földbirtok növelése volt a sztenderd cél, addig az árutermelő tőkés társadalomban már kevésbé a birtoknövelés, hanem a birtok gazdasági és profitszerzési hatékonyságának a növelése került előtérbe. A kis, és közepes méretű családi agrárgazdaságoknál a gazdaságnövelési célkitűzés megmaradt, de ott is egyre inkább a hatékonyságnövelés került előtérbe. Az uradalmi nagybirtokok esetében azok tulajdonosai rájöttek arra, hogy a birtoktesteiket vezető és az azokon történő gazdálkodást irányító intézők a gazdasági tevékenység tiszta hasznából saját maguknak jogellenesen, ám nehezen bizonyítható módon jelentékeny részt „lefölöznek”. Ezért egyre elterjedtebbé vált az átfogó, de nem átlátható földtulajdonosi gazdálkodással való felhagyás és az egyes birtoktesteknek a gazdasági épületekkel és eszközökkel együtt történő haszonbérbe adása mezőgazdasági vállalkozóknak. E mezőgazdasági vállalkozó bérlőknek érdekévé vált, hogy az agrárgazdálkodás gépesítésének a beindulásakor az általuk hosszú távra haszonbérbe vett birtoktest gépesített mezőgazdasági üzemmé történt átalakításáról gondoskodtak. A termelői tevékenység egyre növekvő és átfogó gépesítésével az iparban, annak mértékével

---

²² WEBER: 225–230. o.

arányos cégmegnövelés és koncentráció jött létre. A mezőgazdaságban viszont ezzel ellentétben pont fordítva, az óriási nagybirtokok tulajdoni helyzetének általában érintetlenül maradása mellett kisebb, de a korábbi-nál hatékonyabban gazdálkodó, zömmel diverzifikált sokoldalú mezőgazdasági tevékenységet folytató és a földtulajdonostól haszonbérelt önálló jogalanyiságú agrárgazdasági vállalatokká alakultak.²³

Az ipari és az agrárium gépesítése megérintette a kis-, és közép-méretű mezőgazdasági vállalkozásokat is. Az erősebbek a mezőgazdaságban hosszabb, az iparban rövidebb hitelek felvételével igyekeztek ezt elérni. Ennek elősegítése érdekében speciális mezőgazdasági és ipari hitelszövetkezeti forma alakult ki a germán jogrendszer szövetkezeti jogában. A mezőgazdaság területén ez a Raiffeisen hitelszövetkezeti forma, míg az iparban a Schultze-Delitschi hitelszövetkezeti típus lett. Ezzel szemben a frankofon jogterületen ezt a szerepet a Mutuel bankhálózat tölti be mind a két területen.²⁴

A szövetkezet, mint önálló típusú, részben gazdasági tevékenységet, részben pedig az egyesülethez hasonló társadalmi tevékenységet folytató szervezet, a kis és a közepes egzisztencia gazdasági érdekeinek a megvédésére jött létre országokon átnyúló mozgalomként főleg az európai térségben, de a tengeren túl is működnek egyes gazdasági ágazatokban, főleg a mezőgazdaságban. Az ipari szövetkezeteket főleg a kisiparosok és a kiskereskedők hozták létre azzal, hogy megvédjék őket a nagy volumenű gyáripár és kereskedelem betagoló és a piaci versenyből történő kiiktatási törekvésével szemben. Így alakult ki a schulce-delitschi típusú beszerzési és értékesítési ipari szövetkezeti ágazat és típus, amely gondoskodik a kisiparosok részére a kedvező nyersanyagbeszerzésről és termékeik kedvező értékesítéséről. Ezek az ipari szövetkezetek gépi kiszolgálás céljaira fenntartanak közös munkahelyeket, ahol vagy maguk az egyes iparosok végzik el saját termékeik készítésének egyes munkafázi-

---

²³ Lásd SZABAD György és NIEDERHAUSER Emil tanulmányát, in Szabó I. szerk: *A parasztság Magyarországon*. Akadémiai K. Bp. 1965.II. kötet.

²⁴ Állami támogatással alakultak meg a XIX sz. végén a mezőgazdasági hitelintézetek Magyarországon és a germán jogrendszer területén a Raiffeisen mezőgazdasági szövetkezeti hitelintézeti hálózat, a frankofon jogterületen pedig a Mutuel hitel-, és takarékin-tézeti hálózat. A mezőgazdasági hitelszövetkezetekről is lásd CSÁK Csilla: *Takarékszövetkezetek jogi szabályozása a XIX. és a XX. században*. Novotni Alapítvány és Lícium Art kiadása. Miskolc, 2016. 20–27. o. Idézi Irrig Károlyt: *Szövetkezetek a közigazdaságban*. Első Kecskeméti Nyomda és Hírlapkiadó Rt. Bp. 1937. 119. s köv., 138. s köv. o.

sait, vagy kedvező vállalkozási szerződést kötve ezt a szövetkezet végzi el a részükre olyan munkafázisokra nézve, amelyeket az adott szövetkezeti tag-kisiparos nem, vagy csak körülményesen tudna elvégezni.²⁵

A mezőgazdasági ágazatban a szövetkezet szerepe az, hogy megvédje a gazdákat a termékvásárló a nagybani termékvásárló és termékfeldolgozó vállaltok leminősítési törekvéseivel szemben, mivel azok a legolcsóbban kívánják átvenni a gazdák termékeit. Ugyanakkor e cégek a gazdaktól történt átvétel során leminősített termékeket felminősítve igyekeznek értékesíteni a piacon. Ennek kivédése érdekében a gazdák olyan beszerző értékesítő agrárszövetkezetekbe tömörülnek, amelyek a növénytermesztéshez szükséges vetőmagot, növényvédő-szereket és műtrágyát, valamint az állattenyésztéshez szükséges takarmányt, tápszereket és gyógyszereket a legkedvezőbb áron szerzik be a gazdáknak, termékeiket pedig a legkedvezőbb áron és egyéb kedvező feltételek kiharcolása mellett helyezik el a piacon. E célok elérése érdekében az agrár beszerzési és értékesítési szövetkezetek igyekeznek integrálni és meghatározott fajtájú termékek előállítására specializálni a gazdákat, ami előnyös, ugyanakkor azonban a növénytermesztésre specializálódott szövetkezetek esetében a föld termőképességére káros hatással lehet a vetésforgót kiiktató é a diverzifikált termelést megszüntető, vagy legalább is korlátozó specializáció.²⁶ A mezőgazdasági szövetkezetek az iparihoz hasonlóan szintén folytatnak kiszolgáló tevékenységet tagjaik számára. A mezőgazdasági gépkiszolgáló szövetkezetek vagy jutányos vállalkozási díj fejében elvégzik a gazdáknak azokat a gépi mezőgazdasági munkákat (vetés, növényvédelmi permetezés, betakarítás, cséplés), amelyeket az adott szövetkezeti tag gazda eszközhány miatt elvégezni nem tud. Ilyen esetben olyan megoldást is alkalmaznak, hogy a szükséges gépet a gazda a munkák elvégzésére bérbe veszi a szövetkezettől és maga végzi el a bérbe vett géppel vagy gépen a szükséges munkákat. A Raiffeisen beszerzési és értékesítési agrárszövetkezetek ezen kívül a gazdák túltermelésből eredő termékefeleslegét, vagyis azokat a termékeit, amelyeket az értékesítésükre szánt évben nem tudtak eladni, a későbbi értékesítés reményében több éven keresztül raktározzák számukra. Mind ez azzal függ össze, hogy a nyugat-európai államok különösen a II. Világháborút követő élelmiszer-

---

²⁵ R. HENZLER: *A szövetkezetek/ágazatok és típusok.*, 18–20 és 43–64. o.; PRUGBERGER: *A szövetkezetek osztályozásának néhány újabb problémája a gazdasági folyamatok tükrében. Jogtudományi Közöny*, 1981/3. sz.

²⁶ U. ott

hiány miatt komoly összegekkel dotálták a termelést és a termékek felvásárlási árát a termelés ösztönzése végett a magasan tartották. Ugyanakkor a gazdaságpolitika figyelembe véve a lakosság teherbíró képességét, a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek árát alacsonyan tartotta, a termékvásárló és feldolgozó vállalatok ebből eredő haszonkiesését, sőt veszteségét külön dotációval kárpótolta.²⁷

A szövetkezeti társaság ezen kívül komoly szerepet játszik még a fejlett tőkés államokban a lakosság olcsó, jutányos árak mellett történő áruellátásában. Vagyis a konzum, azaz a fogyasztási szövetkezetek a háztartásokat igyekeznek megóvni a nagy kereskedőházak árfelhajtó és fogyasztókat uralni akaró törekvéseitől. A konzumszövetkezetek a vidéki kistelepüléseken boltokat tartanak fenn, míg a nagyvárosokban nagyméretű szövetkezeti áruházakat, amelyeket a konzumszövetkezetek által alapított szövetkezeti gazdasági társaságok, Rt-ék vagy Kft-ék működtetnek. A konzumszövetkezetek a tagjaikat igyekeznek középminőségű árukkal tisztessége haszon mellett ellátni, amely haszon egy része visszaosztásra kerül a tagok számára az ún. „vásárlási visszatérítés” útján. Ez azt jelenti, hogy minden tag kis vásárlási könyvvel rendelkezik, amelybe a pénztárnál beírják, hogy ki mennyit és milyen értékben vásárolt és az évi vásárlási értéke után az év végén az éves gazdasági eredménytől függően a részjegye után járó osztalékon kívül vásárlási visszatérítésben is részesül. Hasonló beszerzési és értékesítési visszatérítésben részesülnek a beszerző és értékesítő szövetkezetek tagjai is a szövetkezeten keresztül történő termelési szükségletbeszerzéseinek, valamint termékeiknek a szövetkezet részére történő eladásának az értéke után. hasonlóképpen történik meg az ilyen irányú visszatérítés a szövetkezeti szolgáltatásoknak vállalkozási vagy bérbevételi szerződéssel történő igénybevétele esetén is. A szövetkezet ilyen irányú szolgáltatásainak az igénybevételében valósul meg a tagoknak a szövetkezet működésében való személyes részvétele, amely a szövetkezeti tagsági jogviszony tartalmi lényegét képezi.²⁸

Az ún. munkaszövetkezetek, ahol a tagok közösen végzik a munkát, csak kisebb mértékben terjedt el a polgári társadalmakban. Gyökere ennek a formának az utópista szocialisták, Owennek a kommuna és Furiernak a falanszter rendszerében van. A kommuna esetében a tagok nemcsak közösen végezték a munkát és vagy a végzett munka, vagy pedig

---

²⁷ Anton E. REUTER (Hrsg.): *Verbraucherpolitik und Wirtschaftsentwicklung, Europaverlag*, Wien. 1976.

²⁸ P. LAMBERT, *Szövetkezeti tan* SZKI. Közlemények. 26. Bp. 1961.

egyenlő arányában osztották fel a jövedelmet a tagok között, hanem együtt is laktak, míg a falanszter esetében az együtt lakás kevésbé volt jellemző. Ez utóbbiból alakult ki a munkaszövetkezet. A Mexikóban a XIX. század végén lezajlott forradalmat követően a mezőgazdaságban kialakított „ejido”-k egy része kommuna, míg másik része munkaszövetkezet volt. Az ejidok kommuna formája viszonylag hamar átalakult munkaszövetkezeti formájúvá. Az ejido rendszer munkaszövetkezeti formája a mexikói mezőgazdaságban egészen a XX. század 70-es 80-as éveikig létezett, mára azonban a nagyüzemeket vállalkozók vették meg, kik a volt tagokat mezőgazdasági munkásokként alkalmazzák.²⁹ Ezt az utóbbi ún. „contract farm” modellt akarta kialakítani az 1990. évi politikai rendszer-váltást Magyarországon az Antall kormány mezőgazdasági minisztériumi politikai államtitkára, Raskó György mexikói tanulmányúti tapasztalatai alapján. Izrael államban, annak megalakulását követően szintén kialakult mind a kommuna, mind pedig a munkaszövetkezeti forma. Az előbbi a kibuc, az utóbbi a moshaw. Izraelben a Mexikónak pont a fordítottja következett e. A moshaw visszafejlődött, a kibuc viszont létezik. Ennek oka az Izraelt körülvevő ellenséges arab környezet, amellyel szemben a kibuc a középkori céhekhez hasonlóan nemcsak gazdasági, hanem védelmet jelentő katonai intézmény is.³⁰ Munkaszövetkezetek Japánban, Európában pedig főleg Olaszországban és Spanyolországban, valamint Portugáliában találhatók, kis mértékben pedig Franciaországban. Olaszországban a földbérllő szövetkezetek kibérelnek földterületeket és azok megműveléséből származó termést értékesítik, amiből származó hasznot a közterhek és a bérleti díj levonás után a végzett munka arányában elosztják a tagok között. A másik forma a szövetkezet szolgálati szerződést kötve az egész gazdasági évre, vállalja a gazdaság üzemelésével kapcsolatos valamennyi munka elvégzését a gazdaság tulajdonosa részére.³¹ Spanyolországban és Portugáliában a Mondragon szövetkezetek tagjai gazdaságaikat összevonva együttesen végzik el a mezőgazdasági munkákat és termékeik értékesítését, a tiszta jövedelmet pedig általában a gazdaságok méretei és a végzett munka kombinált arányában osztják fel maguk között. Franciaországban az egymás szomszédságában lévő néhány gazdaság társulásából áll össze a mezőgazdasági szövetkezeti

---

²⁹ Walter PREUS: *A szövetkezeti mozgalom a világon és Izraelben*. SZKI. Közl. 35. Bp. 1962.

³⁰ U.ott

³¹ P. PALMIERI: *Produktengenossenschaften in Italien*. In: *Zeitschrift für Gesamte Genossenschaftswesen*, 1/1976.

termelőcsoport, a grupement agricol cooperativ (GAEC), amely a Mondragonhoz hasonlóan, csak kisebb volumenben működik. Ezen kívül még Japánban léteznek mezőgazdasági munkaszövetkezetek.³² A munkaszövetkezeti típusnál a közös munkában való részvételben nyilvánul meg a szövetkezet működésében való személyes részvétel.³³

2. A gazdasági életben vállalkozói és munkatevékenységet folytató közép-, és kis egzisztencia etatista szociális védelme, az állami gondoskodás

A szövetkezeti mozgalmat, amely a kisegzisztenciát és a kisembert kívánta megóvni a termelő és áruértékesítő, valamint a fináncióke tőke kíméletlen kizsákmányolásától és a szociális társadalom irányában akarta megreformálni a gazdaságot és a közéletet, komoly támogatása részesült egészen a legutóbbi időkig a fejlett polgári államokban, ami adókedvezményekben is megnyilvánult. A XIX. század végétől kezdve egyre több álamban erősödött az a felismerés, hogy a manchesterihez hasonló liberális kapitalizmus és a munkások tömegeit maximális munkaidő és minimális bérfizetés kíséretében alkalmazó munkáltatás és a szociális gondoskodás hiánya a társadalmi ellentéteket a végletekig fogja feszíteni, ami forradalomhoz vezethet. Ennek elkerülése érdekében az állam egyre több intézkedéssel igyekezett megfékezni a munkás-, és a kisegzisztencia kizsákmányolását és egyre több szociális és gazdaságirányítási intézkedést hozott. Legalizálta a szakszervezetek működését, kialakította a munkáltatói és a munkavállalói oldal közötti érdekegyeztetést, rendezte a kollektív (tarifa) szerződést, sőt kiépítette a tőke és a munkavállalói oldal közötti participációt, a munkavállalói részvételt a vállalat irányításában. Ennek alapján részvételi és szavazati jogot kapott a munkavállalói oldal a vállalat igazgatótanácsában és lehetővé vált üzemi tanácsok alakítása az üzemekben, amelyek az üzemvezetéssel a munka-, és a bérügyi kérdésekben közösen kell, hogy döntsenek, ezen kívül pedig a munkavállalók által megválasztott üzemi tanácsnak állásfoglalási, javaslattevési és véleményezési joga van a vállalt gazdaságvitelében. Országos általános és ágazati szinten kialakult a minimálbérekről és a leglényegesebb

---

³² Mindkettőre nézve lásd: PERCZEL János (szerk.): *Vállalkozók, vállalkozások a termelőszövetkezetekben*. Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 1984. 15–16. o.

³³ HEGEDŰS István: *A termelőszövetkezeti tagsági viszony jogi alapkérdései*. KJK. Bp. 1963.

munkafeltételekről szóló érdekegyeztetési rendszer állami részvétel mellett, aminek legfejlettebb formája a neokorporáció, ahol az érdekegyeztetésben a középkori céhszervezéstől kifejlődött és köztestületként működő kereskedelmi, illetve a gazdasági kamarák, így az országos kereskedelmi (gazdasági) kamara is részt vesz nem egyszer a munkaügyi miniszterrel együtt. A kereskedelmi kamara az a félig társadalmi-érdekvédelmi, félig pedig az a köztestületi szerv, amely állami gazdaságirányítási feladatokat is ellát, és amely a szintén gazdaságirányítást és felügyeletet annak idején ellátó középkori céhszervezéstől alakult ki, felváltva azt. A XIX. század harmadik harmadától kezdve a gyári törvényhozással elindul a városi lakosság környezeti védelme, mely az üzemek letelepítését a külvárosok területén engedi meg. Társadalmi szinten az önálló vállalkozói és fogyasztói kisegzisztencia védelmét a szövetségi mozgalom, míg a munkavállalókat a szakszervezeti mozgalom biztosítja. Kialakul a kötelező nyugdíj-, egészség-, és üzemi balesetbiztosítás, korlátok közé kerül a munkaidő, amelynek tartalma maximalizálásra, a munkabér legalsó szintje pedig úgyszintén „ex lege” úgy kerül megállapításra, hogy abból egy közepes létszámú család megélhetése biztosítva legyen. A szociális bérezéssel meghatározásra kel az évi rendes fizetett szabadság mértéke, valamint a munkavállalót jogszerűen megillető pihenőidő. Adam Smith és Ricardo szabadpiaci verseny-személetével szemben a XX. század 40-es éveire megjelenik az USA kezdeményezésére (New Age) a szociális piacgazdaság és a jóléti társadalom (welfare society) koncepciója. E koncepció szerint, aki vállalkozóként nem bírja a versenyt és kikerül a piacról, azt kell, hogy felfogja az első szociális háló, vagyis a munka világa. Ha pedig nem tud vissza kerülni a munka világába annak ellenére, hogy mindent megtett ő is és a munkaügyi igazgatás az oda való visszavezetés érdekében, akkor tartsa őt fenn a szociális háló.³⁴

3. A globalizáció irányába tendáló neoliberális gazdasági és gazdaságpolitika előtérbe kerülése és a gyarmatosítás, valamint a szociális állam-rezon visszaszorítása – tendencia a páneurópaiságon és a pánamerikai-ságon keresztül a világkormányzás felé

Ez a gazdaság-, és társadalomfilozófia a II, Világháborút követően Európában nagyon jól prosperált egészen az 1980-as évek közepéig. Ez a politikai irányvonal igyekezett összhangba hozni az egyéni, a

---

³⁴ KEYNES J. M.: *A fogyasztás, a kamat és a piac általános elmélete*. KJK. 1965.; SZAMUELY László: *A jóléti állam ma*. Gyorsuló idő, Magvető K. Bp. 1985.

kisközösségi, a nagyobb és a nagy közösségi érdekeket az állam érdekeivel, vagyis igyekezett az individuális, a kisebb és a nagyobb kollektívák, valamint az államrezon egymással összekapcsolódó érdekeit, materiális és szellemi egyaránt összhangba hozni. Eme érdekösszhangba hozatali törekvés megtalálható a konzervatív mérsékelt liberális, mondhatnánk, konzervatív szociál-liberális gazdaságpolitikai irányzatban az erőteljesebben szociális keresztényszocialista, valamint a szociáldemokrata politikai vonalvezetésben. Az utóbbinak a szélsőségesebb vagy a liberalizmussal szimpatizáló szárnya azonban hajlamos hatalmi megfontolásokból a kevésbé demokratikus szélsőséges liberalizmussal szövetkezni, feladva saját demokrácia-felfogását, míg a szélsőséges liberálisok egoista individuális beállítottságuk alapján korábban és ma is hajlamosak az anarchizmusra. Az anarchista mozgalom a francia forradalomtól kezdve mindig is igyekezett a társadalmi problémákat felnagyítani és a feszültséget szítani. Minden forradalomban ott voltak és szerepet játszottak a különböző anarchista titkos társaságok, amelyek ha nem is szervezeti, hanem csak ideológiai folytonosságukban az ókortól kezdve a középkoron át mindig is léteztek és léteznek ma is. Hogy mennyire romboló a hatásuk, mutatja az is, hogy Oroszországban I. Sándor és utóda, I. Miklós cár által a XIX. század második és harmadik negyedében bevezetett komoly reformok eredményeit³⁵ sikerült az individuális alaptöltetű anarchista beállítottságú orosz dekabrista mozgalomnak –ahová Lenin és a bátyja is tartozott– sikerült rövid időn belül az 1919-es orosz forradalommal tönkre tennie. Innentől kezdve azonban kifulladás látszott részben a jóléti államiságból részben pedig a keynesi lehetőleg mindenkinek munkát adó politikája miatt, ami általános elkényelmesedést vont maga után. Ezt azonban a neoliberais ellenzék kellőképpen felfújta és minden eszközzel elindította a támadást a szociális piacgazdaság és a jóléti államiság (welfare state) gazdaságpolitikai filozófiájával szemben. Ez az ultra-neoliberais és szupra-nacionális egymással összefonódott globális árú-, és pénztőke forráscsapját kezében tartó szupra-nacionális vékony társadalmi csúcsréteg az újkor kezdetétől fogva az addig ismeretlen világrészek felfedezése után azok ásványi és egyéb természeti kincseinek kiaknázását az ott található élő munkaerő rabszolgaként történő dolgoztatásával, valamint részben az amerikai ültetvényeken és a bányászatban történő nehéz munkák elvégzésére hurcolta be az észak-amerikai kontinensre,

---

³⁵ V. MOLNÁR László: *A nagyváradi jogakadémiától az orosz birodalmi reformokig*. BULUGYÁNSZKY Mihály karriertörténete, Valóság, 2014/6. sz. 21–33. o.

amely akkor még angol, részben pedig francia gyarmat volt. Tanulság viszont a mai migrációs helyzetre, hogy Fekete Afrikából nem hoztak be az európai gyarmattartó államok rabszolgamunkára embercsoportokat, félve attól, hogy az idegen afrikai kultúra Európába behozatala etnikai problémákhoz vezetne, ami az USA esetében évszázadokon keresztül problémát jelentett.

Annak, hogy az USA-ban közel két évszázadon keresztül etnikai problémák álltak fenn, köszönhető annak, hogy a déli ültetvényekre valódi rabszolgamunkára, az északabbra fekvő területekre pedig a nehéz fizikai munkák elvégzésére hurcolták be őket afrikai szülőhajójukból. Ekkor még Afrika jelentős részét gyarmatként birtokolt Egyesült Királyság emberkereskedői lepaktálva a törzsfőnökökkel, vették meg olcsó áron az afrikai négereket és adták el jóval magasabb áron munkaerőként az amerikai ültetvényeseknek, bányatulajdonosoknak, vasút és hídépítő vállalkozóknak, valamint gyáripárosoknak.³⁶ (Weber, 239-242. o.). Jóval humanosabb módon ugyanezt a módszert alkalmazták a németek a II. Világháború után, amikor tömegével hoztak be, illetve engedtek be főleg török, később pedig más szegényebb arab országokból muszlim vendégmunkásokat. A történelem itt is ismételte önmagát. Németországban erre azért volt szükség, mert a jó fizikummal bíró munkaerő jelentős része elpusztult a háború alatt. Anglia és Spanyolország észak-amerikai gyarmatainak hasonló volt a helyzet, mivel a betolakodott területfoglaló angol és holland gyarmatosítók az ellenálló bennszülött indián őslakosságot majdnem teljesen kiirtották.³⁷ Eben a genocídiumban részt vettek német telepések, akik szintén tömegével vándoroltak ki Észak-Amerikába. Annyan voltak, hogy az USA megalakulást követő azon a népszavazáson, hogy az angol, vagy a német legyen –e a hivatalos nyelve az új Államnak, csekély szavazattöbbséget kapott az angol.

Dél-Amerikában a spanyol és a portugál gyarmatosítás nem volt ennyire kegyetlen. A spanyol és a portugál hódítás kezdetekor az inkák birodalma már nem létezett. Az Azték Birodalom pedig már hanyatló fázisban volt. Itt a spanyol és portugál gyarmatosítóknak sikerült egy „modus vivendi” találni és kiegyezni az észak-amerikai indiánokhoz viszonyítva ősi etatista kultúrával rendelkező dél-amerikai indiánokkal. Házasságok révén bekövetkezett egy vérkeveredés és megjelent a latin és az indián vérkeveredésből a mesztic faj. Ugyanakkor az indiánok is

---

³⁶ WEBER, 239–242. o.

³⁷ WEBER, 82–83. o.

megtalálhatók szép számmal, sőt a politika szereplőivé is váltak, egészen magas közjogi posztokra is kerülve. Ugyanakkor ebből a helyzetből problémák is kialakultak. A spanyoloknál és a portugáloknál erőteljes a szociális érzület, valamint a rugalmasság, ami azonban altruizmussal kevésbé párosul. Viszont a déliek könnyebb életvitel szemlélete találkozott a dél-amerikai indiánok hasonló szemléletével, aminek köszönhetően mind a két dél-amerikai indián birodalom gyors felemelkedést követően viszonylag hamar hanyatlásnak indult. A szegénység meglehetősen nagy és a szociális olló széles. Az uralmon lévő vagyonos társadalmi réteg túlnyomóan az USA-val kollaborálva gyakorolja a hatalmat. Korrupciójával és zsarnokságával a szocialista nézeteket valló, többnyire mesztic vagy indián és elszegényedett spanyolok, valamint portugálok, akik többnyire illegális drogcsempészetből tartják fenn magukat, általában illegális katonai puccsal veszik át a hatalmat. A körükből kikerülő államelnök meghatározott időre, az USA-hoz hasonlóan általában négy évre kapja meg a mandátumot, de a lejáratá előtt minden elnök különböző választási trükkökkel állandósítja a hatalmát és a posztkommunista közép-európaihoz hasonló diktatúrát épít ki. Ugyanakkor erős az USA-nak a dél-amerikai államok gazdaságvitelébe és gazdaságpolitikájában történő olyan befolyása, amelyből nem a dél-amerikai államok, hanem az USA és az USA-ban székelő világuralomra törekvő szupranacionális tőkés társaságok jönnek ki jól. Van olyan álláspont, hogy a dél-amerikai kontinenst az USA gazdaságpolitikai beavatkozása, gyámkodása tette tönkre és az I. Világháború után ugyanezt tette a vesztes központi államokkal, különösen Németországgal, ahol a tőle idegen amerikai kemény-liberális piacgazdaság hatalmas gazdasági és szociális olló szétnyíláshoz vezetett, amely még tetőződött és egész Európát megrázta az a gazdasági világválság (1929-33), amely az USA-ból indult el és söpört végig a kontinensen.³⁸

E negatív folyamatok az amerikai demokrata párt és a neki dolgozó Soros György védernyője alatt lévő „nyílt társadalom mozgalom” (open society movement) segítségével Ázsiából és Afrikából Európába özönlő népvándorlás támogatásával ugyanaz a célja a világhatalmát kiépíteni akaró árú+pénzkapitalizmusnak Dél-Amerikában is. Coudenhove Kalergi által kidolgozott és Soros György alapítványai segítségével végrehajtani tervezett páneurópai koncepciójához hasonlóan a dél-amerikai nemzetállamokat gazdaságilag és politikailag lezüllesztteni és a maga hatalma alá vetni azokat, végső soron egy „Össz-Amerikai Egyesült

---

³⁸ David C. KORTEN: *Tőkés társaságok világuralma*. Kapu Kiadó, Bp. 1996.

Államok” létrehozása mellett. Ezt a célt szolgálja az Európába tartó népvándorláshoz hasonló Latin-Amerikából az USA irányába tartó népvándorlásnak szintén az az „Open Society Movement” általi támogatása abból a célból, hogy itt is egy angolszász-latin népkeveredés bekövetkezzen. Itt a helyzetet eme „pánamerikai” koncepció szerint a „páneurópai-val” szemben elősegíti az, hogy nem sok különböző nyelveket beszélő nép-nemzeti államokról van szó, ezen kívül pedig a dél-amerikai államok lényegben az USA-hoz hasonló elnöki rendszer szerint szervezték meg államaikat, csak jóval primitívebb formában.

Ami az európai helyzetet illeti, most már látható, hogy az USA az első Világháborúba történt belépéssel felrúgta a korábbi Monroe elvet, miszerint az USA nem avatkozik Európa ügyeibe és cserébe Európa sem az USA ügyeibe. Wilson elnök az amerikai bankok nyomására lépett be az Első világháborúba az antant oldalán, mivel Oroszországnak az ott kitört forradalom miatt a háborúból történt kiválásával annyira meggyengült az antant, hogy várhatóvá vált a központi hatalmak győzelme. Ebben az esetben viszont nem tudta volna Franciaország visszafizetni a háború elkezdéséhez és folytatásához szükséges bankkölcsönt, amit az amerikai bankoktól vett fel. Ha már viszont az USA hadserege és a gazdasága Európába bejött gazdaságpolitikai befolyását tartósítani akarta és megíratta az osztrák-japán főnemesi diplomata szülőktől származó Cudenhove Kalgivel az Európa megreformálásáról szóló könyvet, melyben kifejtette, hogy a „nagy háború” a sok nemzeti államból álló Európa országainak egymásnak eséséből alakult ki, és hogy ilyenre mg egyszer ne kerüljön sor, meg kell teremteni az USA mintájára az Európai Egyesült Államokat. Ahhoz viszont, hogy ez megvalósítható legyen, meg kell szüntetni az etnikai összetételű európai államokat és velük együtt a sok-nemzetiségű európai társadalmat is. Európa társadalmának egységes etnikai arculatát viszont csak úgy lehet kialakítani, ha afro-ázsiai muszlim vallású tömegek érkeznének Európába és vérkeveredéssel egy, az egyiptomi koptokhoz hasonló egységes faj alakulna ki. Szerinte Európa így kialakuló egységes népességének a műveltsége és kultúrája csökkenni fog, azonban az Európában élő magas kultúrával rendelkező zsidóság gazdaságpolitikai, valamint államszervezői rátermettségével áthidalható ez a probléma.³⁹ Ekkor azonban Kalgéri és az általam megalapított páneurópai mozgalom nem számolhatott a hitleri „harmadik Birodalom” zsidóságot ért azzal a genocidiumával, vagyis a holokauszttal, aminek

---

³⁹ G. KALEGI: *Páneurópa—Egy indítvány*.1922és 1923. kiadás

következményeként jelenleg is egy összeurópai államalakulatot irányítani képtelen kisebbségben él Európában, amely egy újabb holokauszt veszélyének lenne kitéve a radikálisan antiszemita beállítottságú Európába beözönlő muszlim afro-ázsiai araboktól. Ezen kívül Kalergi nem számolt az ezt a tervet ellenző győztes francia állam és Anglia nacionalizmusával, amely ezt a tervet jogosan messzemenően ellenezte.

Ennek a hivatalosan Kalergitől származó és az általa megalapított Páneurópai Mozgalomnak az európai követői a matematikai logikai struktúrára épített nyelv-logikai szintaxist hirdető filozófiai irányzatot képviselték, amely kiindult Bertrand Russel cambridgi professzor „Principia Mathematica” c. művéből. A nyelv logikai szintaxis matematikai „mátrixára” alapozva dolgozta ki az osztrák származású Wittgenstein az egységes Európai Állam leendő nyelvének az elméleti alapjait, amelyre alapozva Zacharias Zamenhov megalkotta az eszperantó nyelvet. Ez a páneurópai törekvés azonban a már említett francia ellenállás és az angol támogatási hiány miatt Hitler hatalomra jutása előtt sem tudott kibontakozódni, Hitler hatalomra jutását követően pedig a páneurópai filozófiai irányzat képviselői kényszerűségből áttelepültek az USA-ba. Soros György úgy került a képbe, hogy ügyvéd édesapja az Első Világháborúban Galíciában teljesített szolgálatot és ott bekerült az eszperantó kultiváló körbe és az 1970-es években bekövetkezett haláláig több szépirodalmi és eszperantó nyelvészeti szakkönyvet publikált, 1947-ben pedig fiával, kit szintén bevont az eszperantóba, kiutaztak Svájcba az eszperantó kongresszusra. Az apa a kongresszus után visszatért Magyarországra, fia pedig Angliába ment és Londonban az Economy School-ban közgazdasági diplomát szerzett. Az amerikai demokrata párti politikai irányvonalhoz húzó FBI felfigyelt a jól képzett és tehetséges közgazdász sikeres tőzsdei szereplésére és beszervezte az univerzális Világállam kialakításának a tervébe és nyilvánvalóan állandósuló bennfentes tájékoztatás adásával segítette tőzsdei működésének sikerét, amelynek eredményeként létrejött óriási vagyont hozzá telepítették azzal a céllal, hogy azt a Világállam sikeres megvalósítási folyamatára használja fel. E vagyon felhasználásával alakultak meg és működnek azok a civil szervezetek és NGO-k, amelyek már évtizedek óta léteznek és amelyek állítólag védik az egyéni és kollektív emberi és nemzeti kisebbségi jogokat.⁴⁰

Mínthogy a II. Világháborúban az USA hasonló mélységgel vett részt, mint az elsőben, még céltudatosabban építette ki a hadállásait egy

---

⁴⁰ Soros, *a Gólem*. Az EIR különjelentése, 1997. április. kapu Füzetek 1. 1997.

amerikai befolyási övezet alá tartozó Európai Egyesült államok létrehozását célozva, közbülső állomásként egy Univerzális Világállam végső célja felé tartva. Ennek elindítója a holland királyi családból származó Bernard herceg által 1952-ben megalapított hosszú ideig titkos társaságként, most már viszont félig nyilvánosan működő BILDENBERG csoport, amely minden valószínűség szerint háttérből irányította a fokozatosan megvalósuló európai integrációt.⁴¹ Ugyancsak 1952-ben megalakul az EUROATOM és az Európai Szén-, és Acélközösség, a MONTANUNIO és az Európai Gazdasági Közösség (EGK), amely utóbbiba az előbbi kettő bele olvadt.⁴² Az EGK-ből 1990-ben, a Maastrichti Csúcson Európai Közösség (EK), majd abból a 2007. évi liszaboni csúcson az informális alkotmányának is minősülő Liszaboni Chartának a tagállamokkal történt elfogadtatásával Európai Unió (EU) lett. Ennek a következő fázisa az Európai Egyesült Államok lenne az amerikai Demokrata Párt ebbéli politikáját segítő „Open Society Movement” közreműködésével. Mint már szó esett róla, most ez a mozgalom a latin-amerikai USA-ba irányuló bevándorlásnak az európaihoz hasonló segítségével a Pánamerikai Egyesült Államokat kívánja létrehozni az Amerikai Szabad Kereskedelmi Társaságon keresztül, betagolva abba Észak-, Közép-, és Dél-Amerika valamennyi államát.⁴³

Az USA által a csendes óceáni térség államaira is megkötött kereskedelmi és befektetési társulások arra utalnak, hogy az USA jelenleg ellenzékben lévő demokrata párti politikai irányvonala egyértelműen a világállam megvalósítására készül, aminek eszköze a hosszú távra szóló kereskedelmi és befektetési társulások (partnership) létrehozása. A világállam centruma viszont ne az USA jelenlegi fővárosa, Washington, hanem a világ pénzügyi-gazdasági központja, New York lenne. Ennek az érdekében a világállamot és a világkormányt favorizáló közgazdászok és szociológusok nem a szociális piacgazdaság, valamint a jóléti társadalom-, és államkoncepció már említett hiányosságainak a kiküszöbölésén, vagyis a korrekcióján gondolkodnak, hanem a kiiktatásán. Helyébe kívánják behozni azt a globalizálódó neoliberális piacgazdasági rendszert, ahol a fő tender a piac valamennyi szereplője részéről csak a saját üzleti érdekeinek a szem előtt tartása és a versenytársak lehetőség szerinti kiszorítása a piacról. Ennek érdekében megengedett a tisztességtelenség

---

⁴¹ CSATH Magdolna: *Globalizációs végjáték*. Kairosz K. Bp. 2008. 15–22. o.

⁴² GYULAVÁRI—KÖNCZEI: 38–40. o.

⁴³ CSATH: 15–22. o.

határát súroló „unfer” magatartás tanúsítása is. Ez az amerikai demokrata párti gazdaságpolitika lényege, ahol az árutermelő gyáripár akkor sikeres, ha a saját érdekeit rá tudja kényszeríteni a közvetítő nagykereskedelemre, vagy közvetlenül a fogyasztóra, nagykereskedői közvetítés esetén pedig a nagykereskedő a fogyasztóra. Ezen túlmenően a minden irányban hitelt nyújtó bankszektor pedig igyekszik maga alá gyúrni a piac valamennyi szereplőjét. Mindezek okán egyik globális tőkés szektornak sem szimpatikus a kis és közepes vállalkozó ipari, valamint agrárszektort, továbbá fogyasztót támogató szövetkezeti működés. Ennek érdekében igyekezett megvonni tőlük az állami támogatást és az adózási kedvezményeket a globalizációt szolgáló európai uniós politika arra hivatkozva, hogy mind ez meg nem engedhető pozitív diszkriminációhoz juttatja a szövetkezeteket és az egyéb szociális segítséget nyújtó non profit szervezeteket.⁴⁴

Ma már az eddigi politikai és gazdasági folyamatok tükrében egyértelműen látható, hogy a kommunizmus és a nemzeti szocializmus egyértelműen a jelenlegi globalo-neoliberalizmus kialakításának az előzetes kipróbálása volt. Az I. Világháborút követő neoliberalizmus, a Weimari Köztársaság nem váltotta be a reményeket Németországban. A hagyományos német gazdasági és politikai rendszer neolibéralissá történő átalakítását az USA erőltette a legyőzött Németországra. A Weimari Köztársaság idején az amúgy is romokban lévő gazdaság tovább romlott, az infláció mellett munkanélküliség óriásira nőtt. A liberális decentralizációt szükségyszerűen egy antiliberalis koncentrációnak kellett követnie. Ennek megvalósítására két irányvonal mutatott készséget: a nemzeti szocializmus és a kommunizmusnak nevezett internacionális szocializmus. Mind a kettő politikai és gazdasági értelemben diktatórikus rendszer volt. A németek, lehet hogy külső sugallatra az előbbit választották, valószínűleg a nemzeti karakter kihangsúlyozása miatt. A kommunizmusnak nevezett internacionális szocializmus már létezett. Ez utóbbinak a kirakat politikája a nyugati nagyhatalmokat meg tudta tévesztetni. Sztálin antiszemitizmus nagyon ügyesen leplezte volt. A galíciai, ukrainai és az európai orosz zsidóság jelentős részét egy összefüggő területen lévő internálós táborba gyűjtötte, amit kifelé úgy mutatott fel, hogy a Szovjetunióban létrehozta a zsidó autonóm területet, amely ténylegesen a gulághoz hasonlóan működött. Fokozatosan és nem radikálisan váltotta le a zsidó ideológiai, politikai és gazdasági vezetőket és titokban likvidálta őket, betegséget

---

⁴⁴ *A szövetkezetek szabályozása Magyarországon 1875—2008.* SZKI. kiadás II. és XVIII. fejezet PRUGBERBER & ZSOHÁR András

színlelve. Ami a gazdaságot illeti, mind a gyáripar, mind a kereskedelem, mind pedig mezőgazdasági vállalkozásokat a pénzügyi, banki és biztosítási tevékenységgel együtt államosította vagy kényszerrel szövetkeztivé tette és az egész gazdaságot központi utasításos tervirányítás alá helyezte. Formálisan meghirdette a demokratikus centralizmust, ami azt jelentette, hogy alulról mennek felfelé a javaslatok, amit fent elfogadnak, amik lefelé kerülve utasítás formájában végrehajtásra kerülnek. A gyakorlatban ebből csak a centralizmus maradt meg. A német nemzeti szocializmusban (röv.: nácizmus) a gazdaság és a vagyon államosítására nem a tulajdonos tulajdonjogának elvételével és állami tulajdonba vételével, hanem a tulajdonosnak az állami tervutasítás végrehajtásának kötelezővé tételével valósult meg. Ezt Sárközy Tamás szellemesen úgy jellemezte, hogy Hitler Leninnel és Sztálinnal szemben nem a tulajdont, hanem magát a tulajdonost államosította. A nácizmusban burkolt államosítás, míg a szocializmusban nyílt államosítás, és mind a kettőben centrális gazdaságirányítás volt. Ugyanakkor a náci Németországban nyílt nemzeti fajvédelem és nem a nemzethez sorolt fajokkal szembeni likvidációval összekötött nyílt fajüldözés, míg a Szovjetunióban burkolt faji diszkrimináció fojt. Míg a jogállamiság hiánya és a diktatúra a náci Németországban nyíltan jelentkezett, addig a Szovjetunióban burkoltan és leplezett formát öltött és kifelé a szovjet állami berendezkedés jogállaminak és diktatúramentesnek tűnt. Kirakatként ott volt Visinszkij irányítása mellett elkészült Sztálini Alkotmány, polgári és büntető anyagi és eljárásjogi, valamint államigazgatási kódexek, valamint a Sztucska és Pasukanisz által valóságghűen hirdetett gazdasági jog kemény megtorlás mellett történt szigorú bírálata és elutasítása. Minthogy a II. Világháborút a náci Németország elvesztette és kiderült belpolitikájának iszonyatos antihumanizmusa és az újból előtérbe került természetjogi elvek alapján fennálló vállalhatatlansága miatt (lásd: Nürnbergi per), helyállónan valamennyi nagyhatalom részéről állam-, és jogrendszer elvetésre került. A nemzetközi szocializmust hirdető kommunizmus viszont éppen az előzően vázolt tulajdonosai következtében tovább egzisztált, sőt, éppen megtévesztő propagandája hatására a II. Világháború után a nyugati polgári államokban kialakult szociális piacgazdaság és jóléti állam/társadalom koncepciója igyekezett követni a szocialista-kommunista rendszerben kirakatként meghirdetett szociális jogokat, amiket a jóléti államok a saját jogukba és társadalmi gyakorlatukba valóságosan is beültettek.

Az eddigiek tükrében érdemes megnézni a jelenlegi folyamatokat. Kialakulóban vannak nemcsak egyes kontinenseket, hanem az egész

„Globuszt” átfogó, zömmel az USA-ból irányított szupranacionális, szűk termelői tevékenységre specializálódó világvállalatok, amelyek a saját üzleti hálózatukon keresztül értékesítik specializálódott termékeiket. E világcégek szervezeti hálózata piramisszerűen kiépül a világ valamennyi kontinensén, a kontinenseken belül pedig az azokon létező államokban, valamint az egyes államok területileg tagolt egységeiben. Minden egyes egység felülről lefelé köteles a felső egységi szint által elrendelt terv szerint a termelést és az értékesítést megvalósítani. Mindez hasonlít a nemzetközi szocialista-kommunista és a nemzeti szocialista kötött tervirányításhoz. A szűken szakosított óriásvállalatok termékeit értékesítő cégek a felül megkapott üzleti tervek szerint kötelesek értékesíteni. Ha nem, vagy nem a felülről jövő elvárásoknak megfelelően sikerül, az azért felelőssé tett egységvezető azonnal távozhat nemcsak a munkaköréből, hanem a cégből is. Ez csillogó rabszolgaság a munkahelyeken. A vállalat-, vállalt egységeket vezető alkalmazottak a vezető alkalmazottaknak eddig megvolt vezetői-döntési jogosítványai utasítás végrehajtói és ellenőrzési kötelezettséggé silányulnak.⁴⁵ Csak a megtermelt termék mindenáron történő eladása a fontos, a minőség már egyre kevésbé. A termelői körnek egyre erősebben kiszolgáltatottjává válik az eladói kör, az egyre agresszívabbá váló eladói körnek pedig a fogyasztó. Ez különösen káros és veszélyes az agrártermelés és élelmiszeripar és élelmiszerértékesítés területén. Ma, ahogy a Rugman-Opstfeld elméletnek megfelelően specializált tömeg-termékeket előállító és értékesítő világcégek egy szűk fináncökonómiai hatalmi kör kezében kezd összpontosulni,⁴⁶ ugyanez vár a mezőgazdaságra is. Tapasztalható volt Magyarországon is, hogy az Antall kormány és a bal-liberális kormányok működésének időszaka alatt ide települt multinacionális élelmiszerkereskedelmi cégek nagy területeket vettek bérbe és azon csak egyfajta terméket termeltek és termelnek a nyugat-európai és az észak-amerikai farmokon is vetésforgó alkalmazása nélkül, nem törődve a föld termőképességének és ez által a termék minőségének a gyengülésével. Ezek a cégek teljesen figyelmen kívül hagyják a kínai, a bolgár és a szovjet agráripari kombinátok szakosított uniformizált növénytermesztési metódusát. Ezekben az országokban az egyes járáások mezőgazdasági termelőszövetkezeteit-kolhozait és állami

---

⁴⁵ PRUGBERGER: *A vezető alkalmazottak jogállása a fejlett tőkésállamokban és Magyarországon a jog-összehasonlítás tükrében.* In PÁL Lajos szerk.: *A vezető tisztségviselő jogállása és felelőssége.* HVG/ORAC Kiadó, Bp. 2017. 195–215. o.

⁴⁶ SOMOGYI: *Komparatív előnyök, ökológiai ártalmak, társadalmi károk a világállam és a nemzetállamok világának fényében.* *Polgári Szemle*, 2018/1-3. sz. 160–178. o.

gazdaságait-szovhozait járási szinten egy szakosított kombinátba vonták össze. Az egyes járási kombinátokat csak kalászosok, vagy csak napraforgók, vagy csak kukorica, vagy csak repce, vagy csak gyümölcs, vagy csak takarmány termelésére szakosították, aminek következtében a vetésforgó és a szükséges ugaroltatás hiánya miatt óriási foltokban pusztult ki a termés, a minősége pedig alig sok esetben alig múlta felül a takarmány-minőségi szintet.⁴⁷

A mai gazdaságot a határtalan profittenövelés, a termelés ugyan-csak határtalan és parttalan növelése és ezzel együtt a műanyagokból előállított, tudatosan minél rövidebb életűnek szánt használati tárgyak minél nagyobb tömegű előállítása, valamint a fogyasztás határtalan emelése és az ezzel együtt járó mértéktelen hulladék-növekedés jellemzi. Ez az un. fenn nem tartható fejlődés, amely veszélyesen leszűkíti a jó minőségű mezőgazdasági termőföld-, és erdőterületeket. Az ipar és a légi, valamint a szárazföldi közlekedés korlátlan terjeszkedése következtében az előírt szűrőberendezések kötelező használata ellenére légkör-szennyeződés és felmelegedés áll elő az egyre nagyobb tömegű széndioxid-kibocsátás miatt. Erre jön még a fogyasztói társadalom rákfenéjét jelentő elhasznált tárgyak, felesleges reklám-műanyag-, valamint fémdobozoknak a hajókról a tengerekbe és a folyókba, valamint az aljnövényzettel borított földekre történő tömegmértű kidobálása. Mind ez hulladékhegyeket és hulladékszigeteket hoz létre a szárazföldeken és azaz élővizeken, ami, az ott élő élőlények, növényi és állati életközösségek és fajok gyors pusztulásához vezet. Az őserdőknek hallgatólagos állami tudomásul vételével történő folyamatos irtása, valamint az ipari, a szárazföldi, a vízi és a légszennyezés és ezek következményével járó klímaváltozás egyfelől sivatagosodáshoz, másfelől özönvízszerű áradásokhoz és mindent letaroló tornádókhoz vezetett és vezet különösen a rendszerváltás óta. Tetézi mindezt a természet kincseinek, valamint az édesvíz-készletünknek a táplálkozásra és ipari célokra történő pazarló felhasználása az elherdálása.

Mindez további lökést ad a jelenleg folyó és nemcsak az emberi civilizációra, hanem az ép természeti és művi környezetre is veszélyes migrációs folyamatoknak.

Ilyen struktúrájává válna a világgazdaság, ahol távlatilag az emberi munkát az ember által betáplált robotgépekkel folytatott automatizált

---

⁴⁷ PRUGBERGER: *A jogalanyiség strukturális felfogásának a megjelenése és alapproblémái a szövetkezetek gazdasági és szervezeti életében.* SZKI. Közl. 201.Bp. 1987. 15–16. o.

termelés és termékelosztás jelenti a jövőképet. Eme uniformizált gazdasági szervezetrendszer alá lenne rendelve a szintén uniformizált állami mechanizmus. Mindkettő centralizálódna és koncentralizálódna a globális gazdaságpolitikai világkormány és világállam felé. Ezzel uniformizálódna a kultúra, a művészet, a kultúra, vagyis az egész szellemi élet, ami az emberi fajt megkülönbözteti az állatvilágtól. Még a látszatdemokrácia sem valósulna meg, hanem legfeljebb egy látszat „liberalizmus” a valóságos lépcsőzetesen lefelé tendáló alárendeltség mellett. E vizionált centralizált társadalmi rendszernek a szuverén nemzeti államok nem felelnek meg. Sem a szuverenitás, sem a nemzetiség. Ennek a rendszernek a társadalomnak csak egy olyan formális területi tagozódása felelne meg, ahol az állam a nagyobb területi tagozódás nemzeti tudat és nemzeti nyelv nélkül, ahol az uniformizált világnyelv, nem az elvetett eszperantó, hanem az angol uralkodik és az így kialakuló univerzális kommunikáció kialakítja az uniformizált gondolkodást. Ennek mihamarabb elérése érdekében áll ki az ENSZ, az amerikai demokrata párttal összefonódott Nyílt Társadalom és civil szervezeti hálózata, valamint az EU jelenlegi parlamentje és bizottsága a migráció mellett.⁴⁸

4. A vég és/vagy a végzet?

A 2015 tavaszától elindult Európába tartó ma is folyó tömeges migráció az EU, az ENSZ és a Soros György által irányított „Nyílt Társadalom” emberjogiként kezelt szervezetei, a háttérben pedig az USA-nak a Kongresszusban többségben lévő demokrata pártja támogatásával zajlik. Az ENSZ new-yorki irodájának a közlése szerint 2021-ig 21 millió afro-ázsiai muszlimot szükséges betelepíteni Európába, hogy a munkaerőhiány megszűnjön. Azóta, hogy a Demokrata Párt számítása nem jött

---

⁴⁸ Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a magyarországi akadémiai és értelmiségi elit liberális szárnya a migráció szükségessége mellett érvel a hiányzó munkaerőpótlás érdekében, amivel mi is egyetértünk. Azonban a schengeni határokon kívül lenne szükséges a kiválogatást megtenni és csak a minőségi munkaerőt az EU-ba beengedni, nem pedig mindenkit és az EU tagállamokban felülről elosztani. Gyenge érv, hogy Magyarországra és a közép-, valamint a kelet európai államokba úgysem akarnak jönni, ha pedig ide kényszeríti egy részüket, nyilván a használhatatlant az EU., tovább állnának és vissza menének Nyugatra. Az EU viszont helyettük pénzbeli kompenzációra köteleznék ezeket az államokat, bele értve Magyarországot is. Ez olyan lenne, mint a gyermektelenségi adó, amit az EU leköszönt bevándorláspárti bizottsága büntetésképpen olyan tetemes összegben javasolt megállapítani, amely eme államok államháztartását és szociális funkcióját tenné tönkre.

be és hogy 2016-ban nem Hillary Clinton, hanem Donald Trump lett az USA elnöke, hasonlóan megindult a dél-, és a közép-amerikai államokból az USA-ba történő tömeges bevándorlás megkísérlése. Ez okból Trump a magyar kormányhoz hasonlóan kerítés építésével kíván védekezni, amit a Kongresszusban többségben lévő demokrata párti képviselők hevesen elleneznek. Trump ezért a rendkívüli állapot bevezetésével tudta a kerítés építéséhez szükséges további pénzügyi fedezetet biztosítani. Úgy tűnik, hogy e miatt és a Visegrádi 4-ek, valamint az utólag hozzájuk csatlakozott közép-, és kelet-európai országok migráns-befogadás ellenességéből eredő határzár következtébe Közép-, és Kelet-Európa muszlim-mentes övezet marad és talán még Olaszország, Ausztria és Svájc is. A többi frankofon-latin és germán államban, valamint a skandináv és balti államokban az ez év tavaszi parlamenti európai választások eredménye fogja megmutatni, hogy milyen irányban alakul Nyugat-, és Észak-Európa sorsa. Az EU, az ENSZ, a Soros hálózat és az USA demokratikus politikai szárnya az Egyesült Európai Unió létrehozása érdekében az európai nemzeti államok likvidálásának az eszközét a muszlim vallású arab és néger bennszülöttek tömeges bevándoroltatásában látja. Ugyanakkor az utóbbi a dél-, és közép—amerikai latin ajkú és kultúrájú lakosság Észak-Amerikába történő tömeges bevándorlását nem, vagy csak alig tartja veszélyesnek a többségében toleráns római katolikus vallása és latin eredetű kultúrája miatt. Ennél fogva a „Pánamerikai Egyesült Államok” létrehozása nem járna a muszlimok radikális szárnyának Európát vallási és faji intolerancia okán fenyegető népiirtás végrehajtásával és a keresztény gyökerű civilizációt leromboló fenyegetettségével. A jelenlegi német állami vezetés a hitlerihez hasonló esztelen diktatúrába kezd átmenni az Európai Egyesült Államok létrehozása érdekében. Hiteles információból tudom, hogy a müncheni városi önkormányzat elkezdte összeírni a azokat a nagy családi házakat és társasházi nagylakásokat, ahol a lakás négyzetméter-alapterületéhez viszonyítva kevesebben élnek. Ezekből a lakásokból és családi házakból, annak ellenére, hogy az ott lakók tulajdonosok, tervbe vették kisajátításukat „nagycsaládosok”, értsd: migránsok javára, őket pedig a család taglétszámához arányosítva kisebb lakásba kívánják költöztetni. Ideológiai alapul felhozzák Rudolph von Jhering a tulajdon szociális megkötésének az elméletét, amelyet az ultra radikálissá vált frankfurti neokantiánusi Habermas által képviselt filozófiai irányzat teljesen kiforgat, mivel a tulajdonjog jheringi szociális megkötöttsége azt fejezi ki, hogy a tulajdonos a tulajdonjogát a szomszédok és a társadalom zavarása nélkül gyakorolhatja csak. A másik hasonló eset ugyancsak Bajorország,

egyik városából, hogy egy ott élő magyar család – amely otthon magyarul beszél—a gyermekét óvodába járattja és az óvodában öltöztetéskor magyarul szól hozzá, az óvónő rátámadt a gyermekét öltöztető anyára, hogy az óvoda területén csak németül lehet beszélni, mire az anya megjegyezte, hogy a mellette lévő a gyermekét szintén öltöztető anya arab nyelven beszélhet a gyerekekével? Erre az óvónő rasszizmussal vádolta meg az anyát. Több helyről kaptam olyan hiteles információkat, ami ma már köztudott, hogy aki meri kritizálni a jelenlegi öngyilkos migránsbarát politikát, elveszti az állását. A jelenlegi német politika egy fasizálódó diktatúrába rohan. Ez pedig az amerikai profithajhászó szűklátókörű demokrata politikával együtt a fenntarthatatlan fejlesztés, „fejlődés” irányába tart. Ez pedig mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás, mind pedig a társadalmi gyakorlat, valamint technika és technológia olyan etnikai, etológiai élő-, és élettelen környezetromboláshoz vezet, amelyben egyre lecsúszó állati sorba kerülő embertömeg növekedéssel fordított arányban egyre szűkülő és enerválódó nihilista ultra gazdag élősök cél nélküli, csak az előzőhöz képest másképpen vegetáló munkaképtelen réteg alakul ki, amely képtelen már eltartani magát. Mind ez előre vetíti a civilizált emberi társadalom és az ezzel együtt járó gondozott élő-, és élettelen, valamint művi környezet végét, valamint az élethez szükséges víz és légréteg erodálását, az ökológiai egyensúly teljes megbombolását. Mind ezt a jelenlegi „világegyesítő” filozófia szűklátókörűen nem veszi figyelembe és nem látja át, hogy az itt felvázolt jelenlegi folyamatokkal szemben egy olyan haladéktalanul bevezetendő globális és internacionális jogalkotási, jogalkalmazási és általános etatista társadalmi gyakorlat meghonosítása szükséges, amely megfelel a társadalom, az embert körülvevő élő és élettelen természet, valamint a Glóbusz és a világegyetemnek a Globuszra pozitívan kisugárzó mozgástörvényeinek. Mind ezt figyelembe véve a jogot életre hívó és egyúttal működtető állami intézményrendszernek és mechanizmusnak, valamint a tőle származó jogi szabályozásnak és jogalkalmazásnak több tényezővel és jelenséggel összhangban kell állnia. Összhangban kell állnia nemcsak a társadalom szociológiai és szociálpszichológiai, valamint ökonómiai önjárásával, hanem ügyelnie kell arra is, hogy a globális társadalom-gazdasági gyakorlat, különösen a termelés, és az ezzel járó szennyezés, valamint hulladékkezelés ne sértse az élet alapfeltételeit jelentő édes-, és sós víz, valamint légkör természetes összetételét. Ezen kívül ne sértse a természetben jelen lévő életközösségek létét, a „Globusz” öko-, bio-, és fiziológiai, fizikai valamint kémiai egyensúlyát. Mind ez azt jelenti, hogy a fejlődésnek és a fejlesztésnek az emberi

társadalom minden irányú tevékenységénél fenntarthatónak és egymással egyensúlyban állónak kellene lennie, amivel a mai társadalmi, gazdasági és politikai gyakorlat homlokegyenesen ellentétben áll.

Kérdés, hogy mind ez, vagyis mindezeknek a jövőt érintő óvása és a jelenben érvényesülő számtalan oldalról megjelenő megsértése miként függ össze a klímaváltozással. A tudomány ezen a téren két, egymással szöges ellentétben oszlik meg. Az egyik álláspont szerint a klímaváltozás objektív törvényszerűség, amely a Globusznak a naprendszeren belüli objektív, periodikusan történő naprendszerbeli forgásából és a naphoz viszonyított szögállás-módosulásával függ össze. Az USA Trump elnök kezdeményezésére több mint 300 e kérdésben járatos természet-tudós véleménye alapján döntött. Felvetődik azonban a gyanú, hogy ők a gazdasági lobby érdekeknek megfelelően fogalmazzák meg tudományos álláspontjukat. Ezt hangoztatja az a másik csoport, amelyik amellettt érvel, hogy az ember környezetromboló tevékenysége, a termőföldeknek a mezőgazdaságból való mértéktelen kivonása és ipari-települési célokra való átállításával, az erdők-öserdők ipari célokra történő kiirtásával, a tengervíz mérhetetlen olaj-, és hulladékszennyezésével, a levegőnek ma már kevésbé a gyáripar, hanem a hagyományos benzinajtott járműpark mértéktelen megnövekedése okozza, ami a földi, a vízi és a légi közlésre egyaránt jellemző. Az esőerdők gátlástalan kitermelésének ma is folyó gyakorlata verifikálja azt, hogy eme második irányzat érvelése nem megalapozatlan. lehetséges, hogy mind a két irányzat megalapozott részizgazságokat tartalmaz. Ez pedig amellettt szól, hogy ma még egyértelmű bizonyosság egyik álláspont mellett sem áll fenn. Az viszont valószínűsíthető, hogy gyorsítja a klímát érintő káros és az élet lehetőségeit veszélyeztető klímát érintő káros folyamatokat az emberi társadalom határtalan környezet-, és természetszennyezése, valamint környezet-, és természetrombolás a Ezért felelősséggel csak olyan gazdaság-, és környezet-termesztvédelmi politika folytatható, ami mindent megtesz azért, hogy a levegő széndioxid tartalma ne növekedjen és a gazdasági fejlődés-fejlesztés ne váljon fenntarthatatlanná.⁴⁹ Ebbe pedig belejátszik az a korlátok nélküli migráció is, amelyet a nagymérvű környezet-, és természetszennyezése, valamint gazdaság-, és szociális rombolási, és társadalmi szétesési

---

⁴⁹ James LOVELOCK: *A földi élet egy új nézőpontból*. 1992.; U. ő: Gaja halványuló arca, Göncöl, 1998.

veszélye ellenére az USA demokrata párti szárnya és az ENSZ felelőtlenül támogat.⁵⁰

Azzal ugyanis ez a „világegyesítő” filozófia nem számol, hogy az ISIS likvidálásával az általa elfoglalt területek visszafoglalásával szétszóródott radikális muszlim harcosok és a közjük állt nem muszlim, hanem európai keresztény gyökerű fiatal tér vissza Európába és megy át Amerikába, valamint Ausztráliába, szétszóródva az egész világon. Ennél fogva módjuk van beépülni, sőt részben már be is épültek az európai államok belbiztonsági, rendvédelmi és katonai szervezeteibe és ott operatív tisztiként kiképzést kapva megbízhatóbb és legmagasabb állami posztokra egymást segítve feljuthatnak és mint Földi László biztonságpolitikai szakértő írja, „csak egy ugrás, hogy kinek a kezébe kerülnek a rakéták indító gombja egy óvatlan pillanatban”.⁵¹ Ez esetben pedig a „Világállam” megálmodói és annak felépítésén fáradozó gazdaságpolitikai tényezők által megvalósuló globális és univerzális társadalom-gazdasági világállami szervezete hullhat darabjaira szét. Ha pedig az emberiség nem is semmiül meg teljesen, akkor lehetséges a mikro egyedekből a makro irányába történő újra szerveződés., hogy a keletkezés, fejlődés és a globálissá válás után újra bekövetkezzék a predestináció általi újra szétesés és az UNIVERSUM törvénye szerinti végtelen körforgás.

Ennek bekövetkezése egyértelművé válna, ha az európai parlamenti választásokon a parlamentbe bekerült bal-liberális dekadens uniós vezetői garnitúrához tartozó grémium megerősödne és ha Amerikában a Demokrata Párt visszaszerezné a következő elnöki választáson a hatalmát. Ha viszont nem ez következik be, hanem a józan ész alapján e folyamatokkal szembeni erős határrendészeti védekezés és a már bejutott gyanús, eredeti személyi hová tartozásukat tanúsító okmányaikat megsemmisítő, dolgozni nem akaró, hanem csak segélyből élő migránsok jövőteli helyükre történő visszatoloncolása. Ha pedig ez nem lehetséges, segély megvonása mellett az adott európai állam törvényei szerint bérezéssel és munkafeltételekkel történő közhasznú munkára beosztással megfelelően felügyelt tartózkodási hely kijelölése mellett. Ezen kívül pedig az Orbán Viktor magyar miniszterelnök által Magyarországon bevezetésre kerülő családpolitika tudná csak megvalósítani a biztonságos

---

⁵⁰ PRUGBERGER: *Az Európába irányuló tömeges migráció etnográfiai, gazdasági, szociális, kulturális és jogi következményekkel járó hatásai*. In A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken. 2017. Migráció--Környezetvédelem/Társadalom és természet. Vajdasági Tudományos Társaság kiadása. Újvidék, 2018. 67–88. o.

⁵¹ Magyar Nemzet, 2019. 02. 11. o.

munkaerő-felfutást, nem pedig a migráció. A jelenleg égetően szükséges hiányzó munkaerőpótlást célzó külföldről Európába történő behozatal engedélyezésével összefüggő szűrést nem az európai célországban, hanem még a kibocsájtó országban kellene végrehajtani. Ezen túlmenően pedig meg kellene állítani azt a globális élő és élettelen természeti környezetrombolást, víz és levegőszennyezést, valamint hulladéktermelést, amit ma az emberi társadalom produkál. Abban a reményben, hogy a társadalompolitikai gondolkodás és a gyakorlat ennek megfelelően globálisan is megváltozzon érdemes felidézni Madáchtól az Úr szavát: „Ember küzdj, és bízva bízzál”.

Felhasznált irodalom:

- A szövetkezeti szabályozás Magyarországon 1877-2008*, Budapest Szövetkezeti Kutató Intézet, 2009.
- ÁGH, A. (1973): Az Ó ázsiai termelési mód mezopotámiában.. *Világosság* 1973/7.
- CSATH M. (2008): *Globalizációs végjáték*, Budapest., Kairosz
- CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS (1972): *Magyar állam-, és jogtörténet*, Budapest, Tankönyvkiadó,
- BOLDIZSÁR I. (1956): *Az ókori Kelet világából*. Budapest, Tanulmánygyűjtemény, Tudományos és Ismeret-terjesztő kiadó,
- DURKEIM E. (2002).: *A vallási élet elemi formái*. Budapest, Hartmann
- EÖRSI GY. (1975): *Összehasonlító polgári jog*, Budapest, Akadémiai Kiadó
- GIBBON E.(2010): *Der Untergang des römischen Weltreiches*. Berlin-Leipzig,-Wien, Paul Aretz Verlag
- GIMENO D (1910).: *Bizánc, Nagy civilizációk*. Budapest, Kossuth
- GUDENHOVE KALERGI, R.(1922-1924): Páneurópa—egy indítvány. Bécs,.
- GYULAVÁRI T. – KÖNCZEI GY. (2000): *Európai szociális jog*, Budapest, Osiris
- HEGEDŰS I. (1963): A termelőség-szövetkezeti tagsági viszony jogi alapkérdései. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- HENZLER R.:(A szövetkezetek/ágazatok és típusok.
- KEYNES, J. M.(1965): *A fogyasztás, a kamat és a piac általános elmélete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- KORTEN, C. D. (1996): *Tőkés társaságok világhuralma*. Budapest, Magyar Kapu Alapítvány
- KUNCZ Ö. (1922): A kereskedelmi és a váltójog vázlatja, II. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó,
- LOVELOCK J. (1990): *A földi élet új nézőpontból*. Budapest, Göncöl,
- LOVELOCK J.(1998): *Gaja halványuló arca*. Budapest,Göncöl

- LUDASSY M. (1978): *Az ész államáig és tovább... A XVIII. századi francia utópisták*. Magvető Kiadó, Bp. 1978.
- LUDASSY M. (1984): *A trón, az oltár és a z emberi jogok*. Budapest, Magvető,
- MOLNÁR L. (2014): *A nagyváradi jogakadémiától az orosz birodalmi reformig. Valóság* 2014/6.
- NYÍRI T. (1973): *A filozófiai gondolkodás fejlődése*. Budapest, Szt. István Társulat
- PALMIEI P.(1976): Produktionsgenossenschaften in Italien. *Zeitschrift für gesamte Genossenschaftswesen* 1/1976.
- PERCEL J. (1984.) (szerk.): *Vállalkozók, vállalkozások a termelő szövetkezetekben*. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó
- PREUS W. (1962): *A szövetkezeti mozgalom a világon és Izraelben*. Budapest, Szövetkezeti Kutató Intézet Közlemények, 35.
- PRUGBERGER T. (1973): *A gazdasági szervezetek jogrendszer-tagozódási kérdései, különös tekintettel a szövetkezeti és az agrárviszonyokra*. Budapest, Szövetkezeti Kutatóintézet Közlemények, 123
- PRUGBERGER T. (1981) *A szövetkezetek osztályozásának néhány problémája a gazdasági folyamatok tükrében. Jogtudományi Közlöny* 1981/3.
- PRUGBERGER T. —JAKAB N. (2013): *A foglalkoztatás-elősegítés és igazgatás joga*. Miskolc, Bíbor Kiadó
- REUTER T. A. (1876) (Hrsg.): *Verbrauherpolitik und Wirtschaftsentwicklung*. Wien, Europaverlag
- SÁRY P. (2017): *A forradalmár Jézustól a terrorista szent Cirilig*. Budapest, Szent István Társulat
- SOMOGYI J. (1934): *Eugenika és etika*. Szeged, Pallas és Angenberger Kiadó
- SZABÓ I. (1969): *A középkori magyar falu*. Akadémiai Kiadó
- SZAMUELLY L.: (1989) *A jóléti állam ma*. Budapest, Magvető Kiadó
- WINKLER W. (1991): *Das landwirtschaftliche Erbrecht im westlichen Europa. Bergliche Landwirtschaft*, 6-9/1991.